

Evaluatie SeCZ TaLK in Zorg en Onderwijs

Kenniscentrum
Zorginnovatie

ZonMw

revalidatiefonds

maart 2013

Projectverslag

Subsidieverstrekkers

Revalidatiefonds (R2011046)

Johanna KinderFonds (2011/0055-952)

Projectperiode

1 november 2011 tot 31 december 2012

Projectleider

AnneLoes van Staa

a.van.staa@hr.nl

Onderzoeker

Heleen van der Stege

h.van.der.stege@hr.nl

Onderzoeker

Ellen Bakker

e.j.m.bakker@hr.nl

Contactgegevens

Hogeschool Rotterdam

Kenniscentrum Zorginnovatie

Rochussenstraat 198

3015 EK Rotterdam

T. (010) 7945185

kenniscentrumzorginnovatie@hr.nl

www.kenniscentrumzorginnovatie.nl

Kenniscentrum
Zorginnovatie

ZonMw

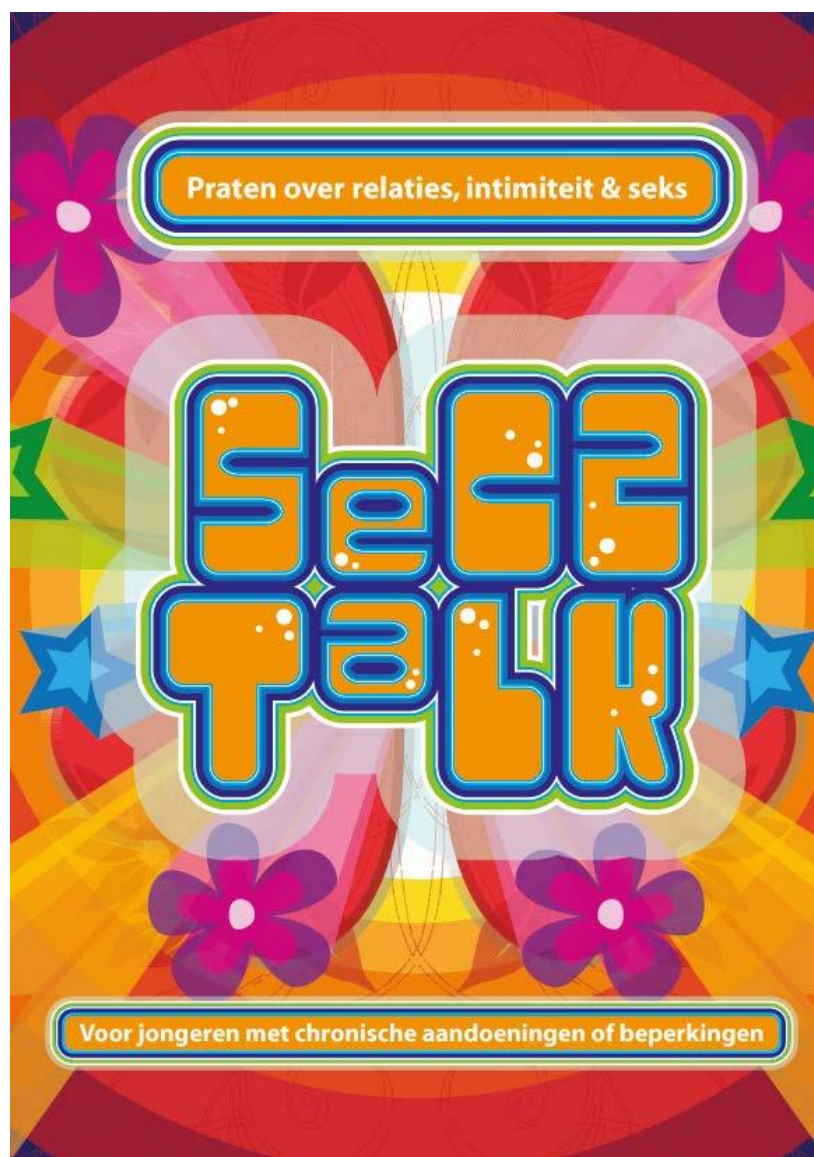

revalidatiefonds

Inhoud

1.	Inleiding	4
2.	Resultaten startenquête: verspreiding van SeCZ TaLK in onderwijs, zorg en revalidatie	5
2.1	Intentie tot gebruik van het bordspel SeCZ TaLK.....	7
3.	Resultaten webenquête voor evaluatie van SeCZ TaLK.....	9
3.1	Respons	9
3.2	Het feitelijk gebruik van SeCZ TaLK	9
3.3	Wat helpt om SeCZ TaLK (meer) te gebruiken?.....	11
3.4	Attitude, ervaring, bruikbaarheid en waardering onder gebruikers en niet-gebruikers ..	12
3.5	Attitude, ervaring, bruikbaarheid en waardering in diverse organisaties	13
3.6	Bespreekbaar maken van seksualiteit door het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK.....	13
3.7	Belemmerende en bevorderende factoren.....	14
4.	Resultaten interviews: Ervaringen van twaalf professionals	16
4.1	Waardering bordspel SeCZ TaLK	17
4.2	Succes- en faalfactoren voor het gebruik en de implementatie van SeCZ TaLK.....	18
4.3	Professional en gebruiker van het bordspel	23
4.4	Verbetersuggesties SeCZ TaLK.....	27
4.5	Samenvattend	27
5.	Resultaten focusgroepsgesprekken: Wat vinden jongeren van het bordspel SeCZ TaLK?	29
5.1	Bruikbaarheid van het spel en serieus kunnen praten over seksualiteit	30
5.2	Voorwaarden voor het spelen van het spel SeCZ TaLK op school.....	31
5.3	Ervaring met het spelen van SeCZ TaLK	32
5.4	Verbeterpunten.....	34
5.5	Waardering voor het bordspel	35
5.6	Samenvattend	37
6.	Conclusies en aanbevelingen over de mogelijkheden, beperkingen en implementatie van het bordspel SeCZ TaLK	39
Bijlage 1	Gespreksrichtlijn managers en professionals	43
Bijlage 2	Codeboom interviews professionals en managers.....	45
Bijlage 3	Gespreksrichtlijn focusgroepsgesprekken met jongeren.....	46
Bijlage 4	Codeboom focusgroepsgesprekken	48

1. Inleiding

Met het bordspel SeCZ TaLK is het mogelijk om het onderwerp relaties, intimiteit en seksualiteit op een speelse manier bespreekbaar te maken voor jongeren met chronische aandoeningen of beperkingen in de leeftijd van 12-25 jaar. Voor deze groep was op dit gebied nog weinig tot geen materiaal beschikbaar. Het bordspel SeCZ TaLK is in 2009 ontwikkeld voor professionals die met deze groep jongeren te maken heeft. In 2010 en 2011 is het spel gratis verspreid onder 336 professionals uit 281 verschillende organisaties. Contactpersonen van relevante instellingen is een e-mail gestuurd met een link naar de website met informatie over het bordspel SeCZ TaLK. Websites zoals www.opeigenbenen.nu, de BOSK en andere patiëntenorganisaties hebben een link overgenomen en geplaatst op de websites om het spel onder de aandacht te brengen. Om in het bezit te komen van het spel werd belangstellenden gevraagd om een webenquête in te vullen met achtergrondgegevens zoals de organisatie en de discipline, de groep jongeren waar de professional mee werkt en de motivatie en ervaring met het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties.

Dit rapport doet verslag van de evaluatie van het spel. Doel is om het gebruik en de gebruiksmogelijkheden van het bordspel sinds de verspreiding in 2010 in kaart te brengen. Vragen hierbij zijn:

- Welke organisaties en professionals gebruiken het spel SeCZ TaLK en hoe toepasbaar of bruikbaar is het?
- Wordt - door dit spel - het onderwerp (seksualiteit en intieme relaties) gemakkelijker bespreekbaar?
- Welke succes- en faalfactoren spelen een rol bij de implementatie van het spel?
- Welke implementatie-strategie dient te worden gevolgd en welke implementatie-interventie kan gebruikt worden om het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK verder te bevorderen?

Om antwoord te krijgen op bovengenoemde vragen is bij de verspreiding van SeCZ TaLK een web-enquête gestuurd. De gegevens uit deze enquête geven inzicht in de verspreiding van het bordspel en de intentie van de professionals om het spel te gaan gebruiken. De resultaten hiervan zijn beschreven in hoofdstuk 2. Voor de evaluatie van SeCZ TaLK is gebruik gemaakt van drie gegevensbronnen namelijk een web-enquête onder professionals, interviews met professionals en groepsgesprekken met jongeren. Voor de evaluatie van SeCZ TaLK zijn de professionals die SeCZ TaLK eerder hadden besteld opnieuw benaderd. Aan de evaluatie hebben 154 professionals deelgenomen. De resultaten zijn beschreven in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 is de lezen hoe twaalf professionals het gebruik ervaren of het niet-gebruik verklaren. Deze interviews geven inzicht in de belemmerende en bevorderende factoren van het gebruik van het spel. Ook de groep jongeren is gevraagd naar hun ervaringen met het spel. In hoofdstuk 5 wordt verslag gedaan van vijf focusgroepsgesprekken. Tot slot zal in hoofdstuk 6 concluderend worden ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen van het spel in de toekomst.

2. Resultaten startenquête: verspreiding van SeCZ TaLK in onderwijs, zorg en revalidatie

In totaal hebben 336 professionals in 2010-2011 een bordspel toegestuurd gekregen. Bij de verspreiding hebben deze professionals een enquête ingevuld. Meer dan driekwart van hen werkt met jongeren met een revalidatiediagnose. Professionals hebben te maken met jongeren in een revalidatiecentrum, ziekenhuis, het speciaal onderwijs, woonvormen of dagactiviteitencentra, jongeren aangesloten bij een patiëntenorganisatie of jongeren die een andere vorm van begeleiding krijgen.

De professionals die het spel hebben aangevraagd zijn medisch zorgverleners zoals artsen en verpleegkundigen, behandelaars, behandelcoördinatoren, maatschappelijk werkenden, aandachtsfunctionarissen seksualiteit en gedragsdeskundigen, leerkrachten, ambulant begeleiders en intern begeleiders, cliëntondersteuners en professionals werkzaam in woonvoorzieningen en dagactiviteitencentra zoals groepsleiders en activiteitenbegeleiders en andere disciplines zoals professionals in managementfuncties, consultants, coaches, bestuursleden van patiëntenverenigingen en consulenten MEE.

Spellen zijn op aanvraag verzonden naar de volgende organisaties: revalidatiecentra, speciaal onderwijs, poliklinieken van ziekenhuizen, woonvoorzieningen of dagactiviteitencentra, patiëntenorganisaties, psychologisch- of pedagogisch behandel- of adviescentra (inclusief MEE) of andere organisaties zoals GGD-en, reguliere ROC's en een kerkgenootschap.

In Tabel 1 is een overzicht weergegeven van de organisaties en professionals die SeCZ TaLK hebben aangevraagd en ook hebben deelgenomen aan de evaluatie.

In nagenoeg alle Nederlandse revalidatiecentra en mytylscholen is het spel beschikbaar gekomen. Van de 21 revalidatie instellingen¹ hebben 19 instellingen het bordspel aangevraagd en 13 instellingen hebben deelgenomen aan de evaluatie van SeCZ TaLK.

Bij 29 mytyl-tyltylscholen met een vso afdeling en/of scholen voor langdurig zieke kinderen (LZK) (cluster 3 onderwijs) is SeCZ TaLK onder de aandacht gebracht².

Van de 29 benaderde mytyl/tyltyl/LZK scholen hebben 27 scholen SeCZ TaLK besteld en een vragenlijst ingevuld en 22 scholen hebben ook deelgenomen aan de evaluatie van SeCZ TaLK. Ook andere scholen hebben belangstelling voor SeCZ TaLK gehad zoals scholen voor praktijkonderwijs, ZML scholen, tyltylscholen (zonder mytylafdeling), ander speciaal onderwijs zoals cluster 1, 2 of 4 en SBO scholen met een VSO afdeling.

¹ Dit betreffen: Rijndam, Groot Klimmendaal, Sophia revalidatie, Friesland Revalidatie, De Hoogstraat, De Vogellanden, Het Roessingh, Heliomare, Blixembosch, Sint Maartenskliniek, Reade, ViaReva, Revant (Lindenhof), UMCG, Adelante, Tolbrug, De Trappenberg, Rijnlands Revalidatiecentrum, Beatrixoord, Pluryn Werkenrode, Spon OAGo.

² Dit betreffen: Mytylschool De Brug, Ariane de Ranitz, Tilburg, De Schalm, De Trappenberg, Gabriel, Roosendaal, Johan Friso, De Ruimte, De Regenboog, Eindhoven, De Thermiek, Amsterdam, De Sprienke, De Vlij (spon), Heliomare Onderwijs, De Kleine Prins, Lyndensteyn, Franciscusoord, De Piramide, Ulingshof, Maurice Maeterlinckschool, Sint Maartensschool, Breda, Mariendael, Werkenrodeschool, Buitenschool De Schans, Mikado, De Berkenschutse.

Tabel 1 Achtergrondkenmerken van professionals die het spel SeCZ TaLK besteld hebben (n=336) en/of geëvalueerd hebben (n=154)

	Bestelling SeCZ TaLK (n =336)		Evaluatie SeCZ TaLK (n=154)	
	N	%	N	%
Sekse (vrouw)	292	86.9		
Gemiddelde leeftijd (SD)	40.5 (10.8)			
Setting				
School	96	28.6	39	25.3
Woonvoorziening of dagbesteding	69	20.5	28	18.2
Polikliniek van ziekenhuis	47	14.1	28	18.2
Revalidatiecentrum	26	7.7	16	10.4
Psychologisch, pedagogisch behandelcentrum of sociaal werk	44	13.1	18	11.7
Patiëntenorganisatie	22	6.5	15	9.7
Anders zoals GGD-en, reguliere ROC s etc.	32	9.5	10	6.5
Discipline				
Behandelaars paramedisch, gedragsdeskundigen	95	28.3	41	26.6
Docenten, intern begeleiders	70	20.8	37	24.0
Management, consultants, bestuur patiëntenverenigingen	90	26.8	35	22.7
Zorgverleners (medisch)	40	11.9	25	16.2
Professionals woonvormen en dagbesteding	41	12.2	16	10.4
Leeftijd cliënten populatie				
10 – 18+	244	72.6		
Alleen 16+	87	25.9		
Onbekend	5	1.5		

2.1 Intentie tot gebruik van het bordspel SeCZ TaLK

336 professionals in zorg en onderwijs hebben het spel SeCZ TaLK aangevraagd en een enquête ingevuld. In deze enquête is gevraagd naar de intentie om het bordspel te gaan gebruiken, hun ervaring in het verleden om seksualiteit en intieme relaties bespreekbaar te maken, en de bruikbaarheid en de toepasbaarheid van het spel (feasibility). Belangrijke voorspellers van gedrag en de intentie tot gedrag zijn doorgaans attitude (A), sociale omgeving (S) en self-efficacy (E). Deze ASE schalen (De Vries & Mudde, 1998) zijn opgenomen in de web enquête. Zie overzicht van de schalen in Tabel 2.

Tabel 2. Overzicht van schalen in de enquête bij de verspreiding van SeCZ TaLK

	Aantal items	Aantal antw. cat.	N	Cronbach's Alpha	M	SD	theoretical range	actual range
ASE Scales:								
- (A) Attitude met betrekking tot het bespreekbaar maken van seksualiteit en relaties	13	6	315	.79	65.80	7.45	13 - 78	43 - 78
- (S) Sociale professionele omgeving	5	6	333	.70	26.20	5.75	6 - 36	10 - 36
- Innovative Team Klimaat	3	5	336	.86	12.87	2.12	3 - 15	6 - 15
- (E) Self-Efficacy van de professional	7	6	331	.79	32.35	5.43	7 - 42	18 - 42
Externe factoren:								
Bruikbaarheid/toepasbaarheid van het spel (Feasibility)	4	6	334	.62	21.88	2.45	4 - 24	14 - 24
Ervaring met het bespreekbaar maken van seksualiteit en relaties (1=nooit, 5=vaak) (één item)	1	5	336	-	3.88	.95	1 - 5	1 - 5
Uitkomstmaat:								
Intentie om SeCZ TaLK binnen 6 maanden te gaan gebruiken (1=nee zeker niet, 5=ja, zeker) (één item)	1	5	336	-	4.22	1.19	1 - 5	1 - 5

Een opmerkelijke bevinding is dat slechts 55% van de 336 professionals die het bordspel SeCZ TaLK hebben aangevraagd, aangeeft zeker te zijn het spel binnen 6 maanden te gaan gebruiken. De overige 45% zijn daar niet zeker van. Er zijn analyses verricht om dit te verklaren. Het is niet zo dat zij het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties niet belangrijk zouden vinden, 87% is positief over het spel en 91% van de professionals is van mening dat SeCZ TaLK een bijdrage levert aan het bespreekbaar maken van seksualiteit. Wat maakt dat professionals het bordspel gaan gebruiken?

Uit een regressieanalyse blijkt (zie Tabel 3) dat de discipline van de professional een belangrijke voorspeller is. Professionals werkzaam in woonvormen en activiteiten begeleiding hebben de meeste mogelijkheden om het spel te gaan gebruiken. Dit geldt in mindere mate voor andere disciplines.

Tabel 3: Determinanten van de intentie om SeCZ TaLK te gebruiken

Variable	Odds ratio	95% confidence interval	R ²
<i>Background</i>			.095***
Gender (female)	1.51	0.75-3.05	
Age in years	1.01	0.99-1.03	
Discipline:*			
Medical professionals	0.54	0.24-1.19	
Allied health care and psychosocial care	0.85	0.46-1.58	
Education	1.92	0.96-3.84	
Living and day care	3.71*	1.51-9.10	
Management, consultants and others	Ref		
<i>External factors:</i>			.203***
Feasibility of the game	1.34***	1.20-1.50	
Experience in discussing sexual health	1.86***	1.39-2.49	
<i>ASE factors:</i>			.049**
Attitude towards discussing sexuality	1.01	0.96-1.06	
Social professional environment	1.03	0.97-1.09	
Innovative Team Climate	0.99	0.87-1.14	
Self-efficacy	1.10**	1.03-1.18	
Model			.347***
Stepwise multivariate logistic regression analysis			
* p<.050 ** p<.005 *** p<.001			

Andere belangrijke voorspellers voor de intentie van het gebruik zijn: de ervaring van de professional in het verleden om gesprekken over seksualiteit en intieme relaties te voeren, het zien van een goede toepasbaarheid en bruikbaarheid (feasibility) van het spel en een hoge inschatting van de eigen vaardigheden om seksualiteit bespreekbaar te maken (self-efficacy).

3. Resultaten webenquête voor evaluatie van SeCZ TaLK

Het bordspel is vanuit diverse instellingen en organisaties geëvalueerd, in de eerste plaats door scholen, vervolgens door woonvoorzieningen en centra voor dagbesteding, door poliklinieken van ziekenhuizen, door psychologische- of pedagogische behandelcentra, revalidatiecentra, patiënten organisaties en andere organisaties zoals bijvoorbeeld GGD-en. Zie Tabel 1 voor een overzicht van organisaties en disciplines.

3.1 Respons

In 2012 zijn alle 336 professionals die SeCZ TaLK besteld hebben, benaderd om het bordspel te evalueren. Het verzoek om deel te nemen aan de evaluatie is drie maal onder de aandacht gebracht via de e-mail. Ook is in september 2012 een digitale nieuwsbrief verstuurd met nieuwtjes rond het bordspel. In deze nieuwsbrief was ook een link opgenomen naar de webenquête. Daarnaast is een aantal professionals persoonlijk per mail of telefonisch benaderd met het verzoek om deel te nemen aan de evaluatie, met name als hun organisatie ontbrak. Dat leverde echter niet altijd op dat men deel wilde nemen aan de evaluatie. Eén leerkracht van een mytyschool zei bijvoorbeeld: *“Wij huren altijd een jongerenwerker in om het spel op school te spelen, dus het heeft geen zin dat wij de enquête invullen”*. Als de aanvragers het spel persoonlijk niet gebruikt hebben, zijn ze er moeilijk toe te bewegen de web-enquête in te vullen, ook al wordt benadrukt dat juist hun mening interessant is. Vaak wordt gezegd dat de link voor de web-enquête is doorgestuurd naar een collega. Een koppeling tussen aanvragers en evalueerders is moeilijk één op één te maken, e-mails veranderen of betreffende personen veranderen van baan. De tijd tussen het moment van het spel aanvragen en ontvangen en het moment van evalueren varieerde van 12 tot 24 maanden. Professionals die het spel hebben aangevraagd voelen zich niet snel geroepen om deel te nemen aan de evaluatie, zeker als zij het tot nu toe nog niet gebruikt hebben. In totaal hebben 154 professionals de webenquête ingevuld, een respons van 46%. De enigszins tegenvallende respons heeft de volgende redenen:

- (1) Gebrek aan motivatie: veel professionals zijn er niet toe te bewegen om een evaluatie in te vullen als zij het spel (nog) niet gebruikt hebben.
- (2) Tijd die verstreken is tussen het ontvangst van het bordspel SeCZ TaLK en de evaluatie: deze kon oplopen tot een jaar. Veel professionals waren niet meer op hun eerste e-mailadres bereikbaar door verandering van provider, verandering van functie binnen een organisatie of verandering van baan.
- (3) Doorsturen van de uitnodiging om deel te nemen aan collega's omdat zij 'meer met het onderwerp te maken zouden hebben'. Deze collega's waren echter door ons niet meer direct benaderbaar als zij de evaluatie niet invulden. Dit zorgde er ook voor dat er slecht een koppeling te maken is van de professionals die het spel besteld hebben en de professionals die het spel hebben geëvalueerd.

3.2 Het feitelijk gebruik van SeCZ TaLK

In de webenquête is gevraagd of men het spel gespeeld heeft of dat één van de collega's van de professional het spel gespeeld heeft. Aan degene die het spel gespeeld heeft is ook gevraagd hoeveel jongeren het spel hebben gespeeld en in welke situaties SeCZ TaLK is gebruikt.

142 van de 154 (92%) professionals wisten waar het spel binnen de organisatie te vinden was. Van de 154 professionals die aan de evaluatie deelnemen, geven 81 professionals aan (54%) het spel

zelf te hebben gespeeld. Soms hebben ze het niet zelf gespeeld maar een collega wel. Het aantal gebruikers wordt hoger als we het gebruik van de collega meetellen: 96 professionals (62%) zegt dat het spel gebruikt wordt binnen de organisatie (door henzelf of door een collega).

Van de 81 gebruikers die het spel zelf hebben gespeeld hebben 36 professionals SeCZ TaLK vier keer of meer gespeeld, 28 professionals hebben het 2 of 3 keer gespeeld en 13 professionals één keer. Vier professionals hebben dit niet aangegeven in de enquête. Vijf professionals geven aan dat het spel door meer dan 50 jongeren gespeeld is, zeven professionals vermelden dat het spel met 30 tot 50 jongeren gespeeld is, 25 professionals vermelden 10 tot 30 jongeren en 39 professionals 10 jongeren of minder. Vijf professionals geven dit niet aan.

Aan de professionals is gevraagd in welke situaties het bordspel gebruikt is. In Tabel 5 is af te lezen dat de meeste professionals hier onderwijs en begeleidingsgesprekken aankruisen (er waren meerdere antwoorden mogelijk).

In tabel 4 is weergegeven in welke situaties SeCZ TaLK is gebruikt.

Tabel 4: Situaties waarin SeCZ TaLK is gebruikt (N=148)

	N	% antwoorden	%
Groepsconsulten	16	8.6	10.8
Woongroepen	7	3.7	4.7
Begeleidingsgesprekken / consulten op poli	29	15.5	19.6
Behandelmodules	15	8.0	10.1
Vakantiekampen	9	4.8	6.1
Lotgenotencontacten	15	8.0	10.1
Onderwijs	35	18.7	23.6
SOVA-trainingen	2	1.1	1.4
Als naslagwerk voor collega's	2	1.1	1.4
Nvt, niet gebruikt	50	26.7	33.8
Anders, namelijk	7	3.7	4.7
	187 antwoorden	100.0%	126.4%*

* meerdere antwoorden mogelijk

Het bordspel is het meest gebruikt in het onderwijs en in begeleidingsgesprekken of consulten in de poliklinieken. In de categorie 'anders' noemen professionals de volgende situaties waarin SeCZ TaLK is gebruikt: in cursussen professionalisering voor collega's (3x), een thema-café over vriendschap, relaties en seksualiteit (1x), als onderdeel van de gezinsbegeleiding en ten slotte tijdens diverse congressen of speciale dagen zoals bij Reuma Uitgedaagd, BOSK-dag en op de Supportbeurs.

Op de vraag of men het spel volgend jaar gaat gebruiken antwoorden 61 professionals met 'ja' (39.6%), 67 met 'misschien' (43.5%) en 26 met 'nee' (26.9%). Uit de groep 'nee'-zeggers geven 11 professionals aan dat een collega uit de organisatie het spel waarschijnlijk wel gaat gebruiken in de toekomst.

Op de vraag of SeCZ TaLK structureel wordt opgenomen in huidige werkwijzen geven drie professionals aan dat dit gebeurt bij een richtlijn of protocol, drie professionals bij behandelplannen, zestien professionals noemen het curriculum in het onderwijs en 34 professionals geven aan dat dit op een andere manier gebeurt namelijk door cursussen,

coachings- en begeleidingsactiviteiten, als thema-materiaal, aandachtfunctionarissen die het materiaal weten te vinden, uitleen aan begeleiders, vragen in online zelfmanagementtraining voor jongeren met reuma, groepsactiviteiten (ongedwongen spelcontact), in behandelmodules (maar deze worden niet structureel aan alle jongeren aangeboden), keuzemateriaal voor begeleiders, tijdens groepsactiviteiten, tijdens het jongerenkamp, bij groepsconsulten.

3.3 Wat helpt om SeCZ TaLK (meer) te gebruiken?

Naast het gebruik van het bordspel is ook gevraagd wat professionals zou kunnen helpen om SeCZ TaLK (meer) te gaan gebruiken. In Tabel 5 zijn de antwoorden van de professionals weergegeven.

Tabel 5: Wat helpt om SeCZ TaLK (meer) te gaan gebruiken

	N	% antwoorden	%
Informatie op een website	28	13.7	24.1
Instructiefilm	27	13.2	23.3
Schriftelijke achtergrondinformatie	24	11.7	20.7
E-learning module op website	21	10.2	18.1
Korte training	15	7.3	12.9
Workshop op een congres	15	7.3	12.9
Informatiemiddag	12	5.9	10.3
Informatie van collega uit dezelfde discipline	11	5.4	9.5
Begeleiding bij het spelen	4	2.0	3.4
Presentatie door expert	6	2.9	5.2
Meer duidelijkheid binnen organisatie wie dit kan doen	5	2.4	4.3
Mogelijkheden om groep te formeren (door doorverwijzing)	6	2.9	5.2
Aanpassingen aan spel	8	3.9	6.9
Tijd of ruimte krijgen	6	2.9	5.2
Geen training nodig, al getraind	1	0.5	0.9
Spel is al duidelijk genoeg	8	3.9	6.9
Anders	8	3.9	6.9
	205 antwoorden	100.0%	176.7%*

* meerdere antwoorden mogelijk

Uit Tabel 5 blijkt dat achtergrondinformatie zowel schriftelijk als op een website of een instructiefilm de professionals zou helpen om het bordspel (meer) te gaan gebruiken. Ook korte trainingen of workshops op een congres worden genoemd. Professionals die werken met jongeren met een licht verstandelijke beperking of slechtziende of blinde jongeren vragen om aanpassingen in het spel voor deze doelgroep. Sommige gebruikers geven aan dat het spel al duidelijk genoeg is. Van de acht professionals die 'anders' hebben aangegeven, geven de meesten geen specifieke reden. Eén professional noemt dat het in Jackiesweekend al gebruikt wordt.

3.4 Attitude, ervaring, bruikbaarheid en waardering onder gebruikers en niet-gebruikers

In de evaluatievragenlijst is de Attitudeschaal uit de startenquête opnieuw opgenomen en is gevraagd naar de toepasbaarheid (feasibility) van het spel. Hier zijn dezelfde vragen opgenomen als bij de web-enquête voor de verspreiding van SeCZ TaLK (zie ook Tabel 2). Ook is gevraagd naar de ervaring in het verleden met het bespreekbaar maken van seksualiteit en relaties (1 item, 1= nooit/ 5= vaak). In Tabel 6 zijn de gemiddelden weergegeven. De waardering is uitgedrukt in een rapportcijfer. De psychometrische kenmerken staan vermeld in Tabel 2.

Tabel 6: Attitude, Ervaring, Feasibility en Waardering van SeCZ TaLK (schaalgemiddelde, SD)

	Verspreiding (N=336)	Evaluatie Allen (N=154)	Evaluatie Niet- gebruikers (N=73)	Evaluatie Gebruikers (N=81)
Attitude / houding m.b.t. het bespreekbaar maken van seksualiteit en relaties 13 items	65.8 (7.45)	52.5 (7.14)	49.7 (7.44)	54.9 (6.00)
Ervaring bespreekbaar maken van seksualiteit (1=nooit, 5= vaak)	3.8 (0.95)	3.8 (0.91)	3.5 (1.01)	4.1 (0.69)
bruikbaarheid/toepasbaarheid 4 items	21.8 (2.45)	16.2 (3.46)	14.3 (3.60)	17.8 (2.41)
Waardering (rapportcijfer)	x	7.7 (1.17)	7.3 (0.93)	7.8 (1,22)

Uit Tabel 6 is af te lezen dat er verschillen zijn tussen de aanvragers van SeCZ TaLK (N=336) en de professionals die hebben deelgenomen aan de evaluatie (N=154). De houding van de professionals om seksualiteit bespreekbaar te maken was significant positiever bij de verspreiding van het spel dan bij de evaluatie van het spel ($F=318,7$, $Df= 1, 457$, $p < .001$). Er zijn geen verschillen in de ervaring van de professionals om seksualiteit bespreekbaar te maken in beide groepen. Bij de evaluatie van het spel waren de professionals minder positief over de bruikbaarheid en toepasbaarheid dan bij de verspreiding van het spel ($F=405,8$, $Df= 1, 476$), $p < .001$).

In de groep professionals die de evaluatie hebben ingevuld kunnen we onderscheid maken tussen gebruikers (N=81) en niet-gebruikers (N=73). Gebruikers hebben een beduidend positievere houding om seksualiteit bespreekbaar te maken dan de niet-gebruikers ($F=21,5$, $Df= 1, 142$, $p = < 0.001$). Ook hebben gebruikers meer ervaring in het bespreekbaar maken van seksualiteit en relaties ($F=19,0$, $Df= 1, 148$, $p<0.001$) en vinden gebruikers het spel beter toepasbaar in de praktijk (Feasibility) dan niet-gebruikers ($F= 48,2$, $Df=1, 142$, $p < 0,001$). Het gemiddeld rapportcijfers wat gegeven is aan het bordspel SeCZ TaLK is een 7.7 (SD = 1.17, range 3-10). Gebruikers geven een iets hoger cijfer dan niet-gebruikers, maar dit verschil is niet significant.

Er zijn weinig kritische geluiden over SeCZ TaLK. Een enkele professional noemt dat de kaartjes niet geschikt zijn voor cliënten met motorische beperkingen, dat de letters nogal klein zijn of dat het spel ongeschikt is voor jongeren met verstandelijke beperkingen.

3.5 Attitude, ervaring, bruikbaarheid en waardering in diverse organisaties

In ziekenhuizen, revalidatiecentra, scholen, woonvormen en centra voor dagbesteding, zijn de mogelijkheden om SeCZ TaLK te gebruiken verschillend. In Tabel 7 zijn de gemiddelden weergegeven op de schaal Attitude en Feasibility van de antwoorden op de vraag naar ervaring met betrekking tot het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties en de waardering van het spel uitgedrukt in een rapportcijfer. Ook is de proportie gebruikers weergegeven.

Tabel 7: Attitude, Ervaring, Feasibility en Waardering in diverse organisaties

	N	Attitude	Ervaring (1-5)	Feasibility	Waardering cijfer	Proportie gebruikers
Ziekenhuis/polikliniek	28	52.1 (6.12)	3.6 (1.06)	14.8 (3.77)	8.6 (0.74)	.29
Revalidatiecentrum	16	51.3 (8.30)	3.8 (0.91)	16.5 (2.85)	7.9 (0.87)	.53
Scholen	39	52.8 (7.47)	3.7 (0.97)	17.4 (3.50)	7.9 (1.08)	.66
Woonvormen, dagbesteding	28	55.9 (5.64)	4.1 (0.80)	16.5 (3.04)	7.4 (0.92)	.66
Patiëntenorganisaties	15	48.0 (6.99)	3.5 (0.91)	16.4 (3.13)	7.3 (1.07)	.33
Psych, ped. Behandel- en adviescentra, MEE	18	54.0 (7.04)	4.1 (0.70)	15.2 (3.91)	6.6 (1.50)	.55
Anders (zoals GGD-en, reguliere ROC's en een kerkgenootschap)	10	50.3 (7.54)	3.8 (0.60)	16.2 (3.23)	8.5 (0.83)	.66

Professionals in woonvormen en dagbestedingscentra hebben de hoogste score op de attitudeschaal. Deze score verschilt significant met de lage score van professionals uit patiëntenorganisaties. Er zijn geen significante verschillen in ervaring die professionals rapporteren met betrekking tot het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties. Ook verschillen de oordelen over de toepasbaarheid en bruikbaarheid van het spel verschillen niet significant van elkaar.

Er zijn wel significante verschillen in de waardering voor het spel uitgedrukt in een rapportcijfer. Professionals in ziekenhuizen en poliklinieken geven de hoogste waardering aan het spel uitgedrukt in een rapportcijfer (8.6). Het laagste rapportcijfer is gegeven door professionals werkzaam in psychologische of pedagogische behandel- en adviescentra, waaronder organisaties zoals MEE die weinig te maken hebben met groepen jongeren en veel met individuele cliënten met verstandelijke beperkingen. Het bordspel is voor deze groep minder geschikt en hier ligt ook de verklaring van een betrekkelijk lagere waardering voor het spel. Hoge proporties gebruikers zijn te vinden op scholen, woonvormen en centra voor dagbesteding en in de categorie anders zoals GGD-en. De laagste proportie gebruikers is te vinden in de ziekenhuizen.

3.6 Bespreekbaar maken van seksualiteit door het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK

Op de vraag of het spelen van SeCZ TaLK het ter sprake brengen van intieme relaties en seksualiteit bevordert in zorg en onderwijs, geeft 83% van de 154 professionals een bevestigend antwoord, 16% is neutraal (“een bordspel is een van de manieren, er zijn ook andere manieren”) en 1% (1 persoon) is het hier een beetje mee oneens. Professionals zijn positief over de mogelijkheid om deze interventie in te zetten op het gebied van seksualiteit en intieme relaties. De speelse kant van het bordspel SeCZ TaLK is aantrekkelijk. Dit maakt ook de zwaarte van het onderwerp hanteerbaarder. Niet alle professionals hebben echter de mogelijkheid om het bordspel met een klein groepje jongeren te spelen. In de onderstaande paragraaf naar de belemmerende en bevorderende factoren wordt daar nader op in gegaan.

3.7 Belemmerende en bevorderende factoren

Er zijn verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK. Een belangrijk onderdeel van de enquête heeft betrekking op deze belemmerende en/of bevorderende factoren om SeCZ TaLK te gebruiken binnen de organisatie. Om een lijst met mogelijke factoren op te nemen in de webenquête is gebruik gemaakt van de inventarisatie van Fleuren, Wiefferink & Paulussen (2002). Vervolgens zijn de factoren voorgelegd aan het expertpanel op 23 november 2011. De belangrijkste 20 factoren zijn geselecteerd voor de webenquête en aan de professionals is gevraagd of men deze factoren als belemmerend of bevorderend heeft ervaren om het bordspel SeCZ TaLK binnen de organisatie te gebruiken. Er is gebruik gemaakt van een 5-punts Likert schaal (1=belemmerend, 2=beetje belemmerend, 3=neutraal, 4=beetje bevorderend, 5= bevorderend). In Tabel 8 worden de resultaten in gemiddelden weergegeven.

Tabel 8: Belemmerende en bevorderende factoren om SeCZ TaLK te gebruiken (1= belemmerend, 5=bevorderend)

	M	SD
Noodzakelijke voorzieningen binnen organisatie		
Tijd om het spel te spelen	4,26	1,19
Personele capaciteit	4,25	1,10
Geschikte ruimte	4,23	1,03
Mogelijkheden voor deskundigheidsbevordering	3,87	0,99
Financiën	3,46	1,00
Deelname van jongeren met een chronische aandoening/beperking		
Motivatatie van jongeren om het spel te spelen	4,15	1,00
Motivatatie van jongeren om over seksualiteit te praten	4,13	1,04
Het bij elkaar krijgen van een groep jongeren	3,69	1,29
Professionele omgeving		
Houding van de beroepsgroep t.a.v. het thema seksuele gezondheid	4,19	0,98
Houding van collega's t.a.v. thema seksuele gezondheid	4,12	1,02
Houding van leidinggevende t.a.v. het thema seksuele gezondheid	4,08	1,01
Expertise binnen eigen team m.b.t. seksuele gezondheid	4,03	1,01
Mogelijkheden om SeCZ TaLK in te passen in behandelplan etc.	3,53	1,11
Professional en gebruiker van het bordspel SeCZ TaLK		
Eigen kennis over het thema seksuele gezondheid	4,40	0,83
Eigen motivatie om SeCZ TaLK te gaan gebruiken	4,39	0,92
Eigen vaardigheid om een groep jongeren te begeleiden met het spel	4,33	0,95

SeCZ TaLK als nieuw instrument in de praktijk		
Aansluiting bij materiaal op het gebied van seksuele gezondheid	4,05	0,97
Aansluiting bij huidige werkwijze	3,96	1,12
Aansluiting bij eigen taken en vakgebied	3,94	1,07
Aansluiting bij behandelprogramma	3,66	1,06

Over het algemeen zien professionals meer bevorderende dan belemmerende factoren. Het minst positief zijn de professionals over: financiën als randvoorwaarde, mogelijkheden voor deskundigheidsbevordering, het bij elkaar krijgen van een groep jongeren, de mogelijkheden om SeCZ TaLK in te passen in een behandelplan of behandelprogramma en om SeCZ TaLK te laten aansluiten bij huidige werkwijze en eigen taken en vakgebied. Het meest positief zijn ze over de houding van de beroepsgroep en de collega's om het thema seksualiteit aan de orde te stellen. Ook zijn de professionals tevreden over eigen kennis en motivatie met betrekking tot het onderwerp. De benodigde tijd om het spel te spelen wordt door de professionals niet als hindernis gezien. Dit geldt ,met name voor de professionals die in het onderwijs werkzaam zijn.

Meer inzicht over de belemmerende en bevorderende factoren is verkregen uit de interviews met professionals.

4. Resultaten interviews: Ervaringen van twaalf professionals

Er zijn in totaal twaalf aanvullende interviews afgenomen met spelleiders, behandelaars, managers of stakeholders om de succes- en faalfactoren voor de implementatie van SeCZ TaLK verder in kaart te brengen.

Voor de selectie van respondenten is gebruik gemaakt van doelgerichte sampling om ervoor te zorgen dat er brede variatie was in termen van type instelling en gebruikers / niet gebruikers. Tabel 9 geeft deze spreiding weer. Kenmerken van de respondenten staan in tabel 10.

Tabel 9: Sampling kwalitatieve interviews

	Speciaal onderwijs	Revalidatie	Ziekenhuis
Gebruiker	3	3	1
Niet-gebruiker	-	1	4

Tabel 10: Kenmerken van respondenten kwalitatieve interviews

Respondent code	Functie respondenten	Gebruiker	Type instelling
1.	Intern begeleider	Ja	VSO-school
2.	Leerkracht	Ja	VSO-school
3.	Directeur	Ja	VSO-school
4.	Psycholoog	Nee	Academisch Ziekenhuis afd. Kinderoncologie
5.	Verpleegkundig specialist	Nee	Academisch Ziekenhuis afd. Longgeneeskunde
6.	Verpleegkundig specialist	Nee	Academisch Ziekenhuis poli Longtransplantatie
7.	Verpleegkundige	Nee	Academisch Ziekenhuis poli Niertransplantatie
8.	Verpleegkundige	Ja	Academisch Ziekenhuis afd. Jeugdpsychiatrie
9.	Seksuoloog	Ja	Revalidatie-instelling
10.	Manager	Ja	Revalidatie-instelling
11.	Psycholoog en onderzoeker	Nee	Revalidatie-afdeling van een ziekenhuis
12.	Kinder-, jeugd-, klinisch psycholoog en onderzoeker	Ja	Jeugdrevalidatie afdeling van een ziekenhuis

De semigestructureerde interviews zijn gehouden aan de hand van een vooraf opgestelde topiclijst (bijlage 1). Alle gesprekken zijn op digitaal opgenomen en letterlijk getranscribeerd.

Vervolgens zijn ze open gecodeerd en in verschillende rondes geanalyseerd met behulp van het kwalitatieve analyseprogramma ATLAS.ti. De codeboom is te vinden in bijlage 2. Een aantal belangrijke thema's worden in dit hoofdstuk beschreven. Het hoofdthema betreft de succes- en faalfactoren voor het gebruik van SeCZ TaLK. Rond dit thema komen zaken aan de orde als noodzakelijke voorzieningen, de deelname van de jongeren, de professionele omgeving en hoe SeCZ TaLK te gebruiken is als nieuw instrument in de praktijk. Ook komt aan de orde hoe het spel bevalt en welke verbeterpunten aan te wijzen zijn.

4.1 Waardering bordspel SeCZ TaLK

De professionals in de drie onderzochte settingen, namelijk de ziekenhuizen, revalidatiecentra en scholen voor voortgezet speciaal onderwijs die het bordspel gebruiken zijn zeer positief over het bordspel SeCZ TaLK. Allen onderschrijven dat het spelen van SeCZ TaLK het bespreken van vraagstukken rondom seksualiteit en intieme relaties bevordert en dat het leuk en leerzaam is voor jongeren.

Een verpleegkundige werkzaam op een jeugdpsychiatrische afdeling gebruikt het spel binnen de psycho-educatie want zij merkt dat: *"...het niet een onderwerp is wat door ouders wordt besproken."* Zij vindt het spelen van SeCZ TaLK een goede manier om met de jongeren hierover in gesprek te komen, dat zij leren: *"...wat wil ik eigenlijk, wat vind ik eigenlijk en hoe ga je daarmee om..."*.

Seksuoloog van een revalidatiecentrum: *"...dit spel, ja heeft gewoon een aantal heel leuk dingen in zich, want het gaat om kennis, het gaat om discussie, en het gaat om dingen doen... dus dat is veel actie..."*. Belangrijk vindt hij ook dat door het spelen van SeCZ TaLK jongeren dingen van elkaar horen in plaats van van volwassenen.

De manager van dit centrum verwoordt het als volgt: *"... ik hoor terug van [naam seksuoloog] dat het spel tot erg goede resultaten leidt, in zoverre dat het een heel leuk en aantrekkelijk middel is voor deze doelgroep om 't onderwerp aan op te hangen..."*.

Een kinderpsycholoog en onderzoeker van een revalidatie-afdeling van een ziekenhuis vindt mooi aan SeCZ TaLK dat het zo is opgebouwd dat het: *"...niet persé meteen over jouw situatie hoeft te gaan, maar het zet je in algemene zin aan het denken..."*.

De klinisch psycholoog van een ziekenhuis geeft aan dat door het spelen van SeCZ TaLK ook praktische vraagstukken aan de orde komen in plaats van alleen medische: *"...wat doe je precies met je pomp als je gaat vrijen, wanneer ga je vertellen dat je diabetes hebt, wat gebeurt er precies met je bloedsuikers als je seks hebt..."*.

Een leerkracht uit het VSO vindt dat het spel veel teweeg brengt bij leerlingen, maar het belangrijkste vindt ze: *"...dat die leerlingen het ook leuk vinden. Dat is mijn hoofddoel. Ze vinden het leuk en ze leren er van."*

Een intern begeleider vindt dat het spel dingen bespreekbaar maakt, ook voor jongeren waarvoor het onderwerp seksualiteit heel moeilijk te bespreken is. Zij vertelt hoe ze een groep begeleidt waarin niet alle jongeren mee willen spelen, ze werkt dan met: *"...een binnen- en buitenkring...want niet iedereen wil meedoen. Toen heb ik het twee keer gespeeld, die jongens vonden het zo geweldig. En de eerste keer gaat het zo: Goh, ik zit in die buitenkring [naam respondent], weet je, ik wil naar de binnenkring. Uiteindelijk is er een jongen, en dat was een zwaar gehandicapte jongen, in de buitenkring blijven zitten. En die wilde niet. En dan zit hij bij mij in de*

kamer en dan vraag ik: Wat heb je nodig?, en dan antwoordt hij dat hij altijd bij mij terecht kan om vragen te stellen.”

De directeur van een VSO-school vindt dat SeCZ TaLK drempels wegneemt om seksualiteit en relatie te bespreken en leerkrachten: “... worden wat vrijer om er over te praten...dan is het spel zeg maar intermediair”.

De geïnterviewde professionals noemen verschillende ‘werkzame ingrediënten’ van het bordspel SeCZ TaLK die de bespreekbaarheid van het onderwerp seksualiteit en intieme relaties bevordert:

- de combinatie van kennis (weten), discussie (mening) en dingen doen (rollenspellen);
- verdeling van het bord in vier vakken (toekomst, je lichaam, seks, intieme relaties) van het bord in combinatie met de spelregels zorgt dat alle onderwerpen aan de orde komen;
- de keuzemogelijkheid voor een vraag, stelling, rollenspel en een blooskaart maakt het spel veilig en toegankelijk voor jongeren;
- de keuze tussen een mannelijk of vrouwelijk poppetje geeft hilariteit (bijvoorbeeld als een jongen een vrouwelijk poppetje kiest) waardoor ze kunnen experimenteren met sekserollen en zich kunnen inleven in de andere sekse;
- het spelelement zorgt dat jongeren zich meer openstellen voor informatie omdat onderwerpen op een speelse en terloopse manier aan de orde komen;
- jongeren leren van elkaar

4.2 Succes- en faalfactoren voor het gebruik en de implementatie van SeCZ TaLK

Uit de interviews zijn succes- en faalfactoren voor het gebruik en de implementatie van het bordspel SeCZ TaLK gedestilleerd en ondergebracht in de volgende categorieën: noodzakelijke voorzieningen, deelname van jongeren met een chronische aandoening en/of beperking, professionele omgeving, professional en gebruiker van het bordspel en SeCZ TaLK als nieuw instrument in de praktijk. De factoren genoemd onder deze categorieën werkten belemmerend of bevorderend op het gebruik en de implementatie van het bordspel.

Noodzakelijke voorzieningen

Tijd om het spel te spelen

De factor ‘tijd’ komt in de interviews met professionals soms naar voren als belemmerende factor voor het gebruik van SeCZ TaLK. Een verpleegkundige op een afdeling met jongeren met cystic fibrosis (taaislijmziekte) zegt daarover: “... wat me belemmert is tijd, ik heb geen uur tijd om een spel te spelen met patiënten, hoewel ik dat wel zou willen...”. Een seksuoloog van een revalidatie-instelling geeft aan dat de factor tijd binnen de revalidatie geen belemmering vormt in tegenstelling tot het onderwijs: “...hun probleem is meer waar plannen we het in het overvolle rooster...”. De professionals van VSO-scholen geven zelf ‘tijd om te spelen’ niet als belemmerende factor aan.

Financiën

In ziekenhuizen vormen de personele kosten voor het begeleiden van de groep voor het spelen van SeCZ TaLK een drempel of brengen de continuering van groepsaanbod in gevaar. Een klinisch psycholoog op een revalidatie-afdeling van een ziekenhuis, waar SeCZ TaLK wordt gespeeld, zegt hierover: “... die avondpoli, want die kost best veel tijd, geld en energie, omdat wij dan met het hele team hier toch twee uur zitten van zes tot acht en er dan ook secretariële ondersteuning moet zijn, nou ja, dat levert in deze tijden wel wat vragen op. Tot nu toe gaat het goed, maar daar kunnen ze

wel een keertje moeilijk over doen...". Vanuit de poliklinieken worden groepen vaak buiten reguliere werktijden georganiseerd (avonden of weekenden); dat heeft financiële consequenties. Binnen een revalidatie-instelling is er juist een groepsaanbod ontwikkeld vanuit het oogpunt van kosteneffectiviteit, naast de inhoudelijke meerwaarde. Ook los van de kosteneffectiviteit is het zinvol: "...het lotgenotencontact heeft nog steeds een dusdanig toegevoegde waarde [dat we ermee doorgaan]...", aldus een manager. Sommige informatie blijkt in groepsverband beter te beklijven. Een directeur VSO-school geeft aan dat randvoorwaarden geen rol spelen in het spelen van SeCZ TaLK: "...want het zijn de kosten niet [die het spelen belemmeren]..".

Deelname van jongeren met een chronische aandoening en/of beperking

Bijeenbrengen en samenstellen van een groep

Het organiseren van groepen binnen de poliklinieken van ziekenhuizen stuit op allerlei praktische problemen. Bijvoorbeeld het vinden van een geschikt tijdstip. De jongeren moeten allereerst fit genoeg zijn, dus overdag heeft de voorkeur want 's avonds zijn ze moe. Echter, overdag willen ze liever naar school. Aan het eind van de dag kunnen ouders en jongeren moeilijk in het ziekenhuis komen wegens files en thuis achterblijvende broertjes en zusjes. Om die redenen, geeft een psycholoog uit een academisch kinderziekenhuis aan, kwamen ze in het verleden uit op de zondag. Een praktisch probleem is de tijdsinvestering van de deelnemers, deze komen: *".. van heinde en verre... we hebben mensen van Maastricht tot Groningen.....".* Het is dus lastig om een groep vol te krijgen: *"... en als je er maar twee drie hebt en een kan niet, dan ben je je groep eigenlijk al kwijt..."*, aldus een kinderpsycholoog uit een academisch ziekenhuis. Voor het bijeenbrengen van een groep moet ook draagvlak zijn binnen de organisatie. Een kinderpsycholoog van een academisch ziekenhuis die verschillende bordspellen in Engeland ontwikkelde, zegt daarover: *"... toen ik hier kwam werken werd er meteen gezegd: "Groepswerk, daar doen we niet aan...", dus ik heb hier nooit een groep gerund..."*.

In ziekenhuis zijn de belemmeringen van het vormen van een groep soms ziektegerelateerd. Zo mogen patiënten met cystic fibrosis niet met elkaar in contact komen. Bij opname voor longtransplantatie zijn er wel vaak jongeren tegelijkertijd opgenomen, maar die hebben geen contact met elkaar: *"... omdat iedereen apart ligt met de deuren dicht en allemaal een voor een naar buiten mogen om te luchten, en al het contact tussen hen bestaat uit digitaal verkeer."*

Op de afdeling jeugdpsychiatrie van een academisch ziekenhuis werd SeCZ TaLK veelvuldig gespeeld. Jongeren verbleven daar langer, dus het bijeenbrengen van een groep was makkelijk te organiseren. Daar lag de uitdaging meer in het zorgvuldig samenstellen van een groep, op basis van leeftijd en 'elkaar kennen', zodat de deelnemers zich veilig genoeg voelden om het spel te spelen. Qua psychiatrische aandoeningen werd ook hier gezocht naar een mix, dat gaf meer dynamiek in de groeps gesprekken: *"... want als je alleen maar jongeren met anorexia bij elkaar hebt....dan blijf je wel heel erg hangen in dat eetstukje..."*. Een psycholoog en onderzoeker van een revalidatie-afdeling van een ziekenhuis sluit zich hierbij aan. Ook zij vindt dat het spel alleen kan worden gespeeld binnen een module zoals module 'Vriendschap, Verkering en Vrijen' of binnen een groep die ook al andere sociale activiteiten met elkaar onderneemt.

Binnen de revalidatie is het een algemeen probleem om een groep bijeen te brengen. Jongeren zijn niet vaak tegelijkertijd in het revalidatiecentrum. Het geldt ook voor andere modules dan de module 'Vriendschap, Verliefdheid en Vrijen' waarbinnen SeCZ TaLK wordt gespeeld: *"... waar dat precies aan ligt vind ik moeilijk te bepalen..."*, aldus een seksuoloog, waarna hij een beeld schetst van een uitgebreide actieve wervingsstrategie (collectief en individueel). De manager van dit revalidatiecentrum geeft als mogelijke verklaring dat het samenstellen van een groep zorgvuldig

dient te gebeuren en geeft aan: “...dat 't nogal moeilijk is om een homogene groep samen te stellen...”. Cursusleiders dienen rekening te houden met veel factoren zoals: het ontwikkelingsstadium, de problematiek of aandoening en het geslacht. Hij geeft aan dat een open groep makkelijker vol te krijgen is dan een cursorische groep van een aantal weken waarbij jongeren pas kunnen instromen bij aanvang van de cursus. De seksuoloog van deze instelling probeert het soms ook uit met jongeren. Bijvoorbeeld een 16-jarige jongen tussen 20-jarigen. Dan krijgt die 16-jarige de gelegenheid om het te proberen.

Een intern begeleider gebruikt het spel niet alleen voor cluster 3 leerlingen (jongeren met o.a. spierdytrofie, spina bifida, NAH of een langdurige ziekte). Zij speelt het spel ook met cluster 4 leerlingen (jongeren met o.a. autisme, ADHD, Gille de la Tourette), een doelgroep waar het spel oorspronkelijk niet direct voor is ontwikkeld.

In het onderwijs is het probleem niet zozeer ‘een groep bijeenbrengen’ als wel een groep kunnen splitsen tot werkbare grootte. Een leerkracht uit het speciaal onderwijs zegt hierover: “want 14 leerlingen is geen doen... maar als je er zes hebt, dan kan je het doen.” Ook hier is de samenstelling van de groep een punt. Een intern begeleider vertelt dat dit vooral in de bovenbouw een uitdaging is omdat daar cluster 3 jongeren van de mytylschool en zij-instromers (leerlingen die in het reguliere onderwijs vastlopen door hun gedrag) door elkaar zitten, en die laatste groep niet gewend is dit onderwerp op school te bespreken maar eerder met ouders en vrienden. Dus die groepen mengen niet altijd even goed.

Motivatie jongeren

Een manager van een revalidatiecentrum geeft aan dat het lastig is om de jongeren te motiveren tot het volgen van de module VVV waarin SeCZ TaLK is ingebed: “... want het is echt niet zo dat we bij jongeren hoeven aan te komen met: Nou jongens we hebben een leuke module, kom maar, want dat werkt natuurlijk niet, je moet toch allerlei wegen bewandelen om te kijken van, nou ben je bereid om zo vaak te komen, en ben je bereid om het over dat onderwerp te hebben en wat denk je bij ons te kunnen halen...”.

De intern begeleider van een VSO-school geeft aan dat sommige jongeren SeCZ TaLK niet willen spelen; ze vinden dat het onderwerp niet op school hoort.

Niveau jongeren

Op mytylscholen gaan leerlingen met uitsluitend een lichamelijk beperking of chronische aandoening steeds meer naar het reguliere voortgezet onderwijs, aldus een directeur van een VSO-school. De mytylscholen hebben dus steeds vaker te maken met leerlingen met meervoudige handicaps (die naast een lichamelijke beperking of chronische aandoening ook een verstandelijke beperking hebben). Dit is een mogelijke verklaring voor het wat tegenvallend gebruik van SeCZ TaLK binnen het voortgezet speciaal onderwijs, zo meent de directeur van een VSO-school. Op zijn school gebruiken twee leerkrachten SeCZ TaLK; de andere leerkrachten achten het spel niet geschikt voor de doelgroep vanwege het laag verstandelijk niveau van hun leerlingen.

Een leerkracht van een andere mytylschool geeft aan dat SeCZ TaLK het meest aanslaat bij de groep 15, 16 en 17-jarigen. Veel leerlingen in het mytyl-onderwijs lopen achter in hun ontwikkeling, dus bij 12, 13 en 14-jarigen sluit het minder aan. Een intern begeleider van een VSO-school formuleert het zo: “... met deze pubers ligt het soms anders door hun handicap... een aantal van die vragen of misschien wel de helft van die vragen liggen aan het eind van die ontwikkelingslijn...dan zijn er veel stappen vooraf aan gegaan.”

Bespreken van seksualiteit en intieme relaties door jongeren

Professionals herkennen dat sommige jongeren seksualiteit en intieme relaties niet gemakkelijk ter sprake brengen. Een verpleegkundig specialist van een CF-poli verwoordt dit als volgt: *“...soms kom ik er per toeval achter dat als de jongeren de bijsluiter hebben gelezen met de bijwerkingen denken: dat gaan we mooi niet gebruiken....dan is wel de reden dat ze bang zijn om impotent te worden...”*. Zelf zoekt ze de ingang rondom anticonceptie of andere medische kwesties, en geeft als voorbeeld: *“...dat ze jaarlijks een uitstrijkje moeten maken na transplantatie... omdat ze veel meer kans hebben op baarmoederhalskanker dan andere mensen...”*. Ook signaleert ze dat jongeren het lastig vinden om vraagstukken rondom seksualiteit met heel jonge verpleegkundigen te bespreken. Een manager van een revalidatie-instelling herkent ook dat het niet makkelijk is voor jongeren om hulp te vragen op het gebied van seksualiteit. Volgens hem gebeurt er heel veel met jongeren in transitie. Zo gebeurt het dat: *“...iemand helemaal niet weet hoe het in elkaar zit, of dat iemand daar juist erg veel complexen over heeft en niet weet waar hij terecht kan...”*.

Een intern begeleider binnen het VSO benadrukt juist om bovenstaande redenen juist het belang van het spelen van SeCZ TaLK. Onder haar leerlingen zijn jongeren met bijvoorbeeld spina bifida of een spierziekte die nog nooit met iemand over seksualiteit hebben gepraat; de zogenaamde ‘verborgen’ leerlingen. Door het spelen van SeCZ TaLK vindt zij vaak een ingang om seksualiteit te bespreken. Zij vertelt hierover in de volgende casus: *“...in die klas met autisten zat een jongen met spina. Die autisten konden alleen nog maar over seks praten. De hormonen zaten tot aan het plafond. Toen heb ik een korte cursus gegeven en toen heb ik ze allemaal bevraagd en toen bleek de jongen met spina het er nog nooit over te hebben gehad. Toen heb ik die cursus in de klas gegeven en toen heb ik het spel gespeeld en daar heeft hij intensief aan meegedaan en toen heb ik ook aan hem gevraagd: Stel je voor dat er een privé-vraag over jouw seksualiteit wordt gesteld. Is dat bespreekbaar of wil je dat niet? Toen zei hij: Dat wil ik wel bespreken. Dat was zo grappig. Er was een vraag wat je 's avonds zou willen doen een boek lezen of in bed liggen met je vriendin en die vraag kreeg hij. Toen zei hij: in bed liggen met een vriendin. Een andere autistische jongen werd kwaad en die zei: ja maar jouw piemel doet het toch helemaal niet. Wat moet je nou in bed met een vriendin? Dat was heel leuk, want toen kregen we een heel gesprek over ‘Wat is seks?’. Dat je ook met iemand in bed kan liggen en aaien en strelen en zoenen en dat je het heel fijn kan hebben en dat je nog andere dingen kan doen. Daar wisten ze ‘alles’ van. Dat hoefde ik niet uit te leggen, maar dat was wel zo bespreekbaar.”*

Professionele omgeving

Draagvlak organisatie

Belangrijk is dat een organisatie positief staat tegenover het bespreken van het onderwerp seksuele gezondheid met jongeren, de meerwaarde ziet van groepsgericht werken en van het spelen van SeCZ TaLK. Het ontbreken van draagvlak in een organisatie heeft, z blijkt uit de interviews, te maken met ontbreken van inhoudelijke kennis over het onderwerp seksuele gezondheid en het spelen van bordspellen en/of de meerwaarde van groepswerk.

Een kinderpsycholoog uit een academisch ziekenhuis geeft aan dat in haar organisatie draagvlak voor het spelen van spellen ontbreekt. Het door haar ontwikkelde spel voor kinderen met nieraandoeningen werd door de Raad van Bestuur bestempeld als onvoldoende innovatief en zodoende niet gefinancierd. Jaren geleden, vertelt ze, werd ze door een hoogleraar uit Cambridge uitgenodigd om over dit en andere spellen te publiceren in het Journal of Public Mental Health. De spellen noemde hij ‘waanzinnig innovatief’. Ze wijt de opstelling van de Raad

van Bestuur aan onwetendheid; leden hebben onvoldoende verstand van zaken en geen medische en/of psychologische achtergrond. In een ander academisch ziekenhuis waar SeCZ TaLK ‘op de plank is blijven liggen’ is de hele laag psychologen verdwenen wegens bezuinigingen. Hier is er bij een aantal professionals aandacht voor het onderwerp seksualiteit, maar is dit niet ingebed in een (multidisciplinaire) werkwijze.

Een manager van een groot revalidatiecentrum geeft aan dat in zijn instelling draagvlak is voor het onderwerp seksuele gezondheid; dit blijkt bijvoorbeeld uit de twee seksuologen die in dienst zijn. In deze instelling is het spelen van SeCZ TaLK dan ook goed ingebed. Deze twee seksuologen krijgen ruimte om zowel intern als extern aandacht te vragen voor het onderwerp seksuele gezondheid.

Psycholoog en onderzoeker van een revalidatie-afdeling van een ziekenhuis is van mening dat het belangrijk is dat er vanuit het management en directie aandacht is voor het onderwerp seksualiteit, maar dat het van onderaf opgepakt moet worden: *“want anders is het een opgelegd iets waar je je niet prettig bij voelt... dan komt zo’n onderwerp natuurlijk nooit van de grond.”*

Intern begeleider van een VSO-school geeft aan dat de commissie van begeleiding, bestaand uit: een psycholoog, arts, maatschappelijk werker, teamleider en intern begeleider een rol zou moeten spelen in het creëren van een draagvlak voor het spelen van SeCZ TaLK. Zij krijgen signalen van bijvoorbeeld mentoren op het gebied van seksualiteit en deze commissie kan bekijken wat er vervolgens nodig is. Ook in het aanwijzen van een geschikte spelleider kan een dergelijke commissie een belangrijke rol spelen.

Manager van een revalidatiecentrum geeft aan dat het belangrijk is dat scholen zich open durven te stellen voor nieuwe ontwikkelingen zoals het bordspel SeCZ TaLK en daar ook in willen investeren.

Directeur van een VSO-school geeft aan dat binnen zijn school steeds meer aandacht is voor de sociaal-emotionele en seksuele ontwikkeling. Hij wijt dit aan de invoering van een kwaliteitswet voor het VSO dat scholen dwingt om meer te kijken naar wat er na de schoolperiode gaat gebeuren. Het blijkt dat leerlingen eerder werk krijgen als ze kennis opdoen in het kader van sociale vaardigheden, meer dan op het gebied van lezen en rekenen. Dat aandacht voor seksuele ontwikkeling een verplichting is blijkt bevorderend te werken. Maar daarbij geeft hij aan dat er ook draagvlak bij de mensen moet zijn: *“...dan moet een commissie van begeleiding, revalidatie-arts en orthopedagoog...er ook achter kunnen staan...en het management moet het ook zien zitten...”*.

Houding collega’s met betrekking tot het bespreken van seksualiteit en intieme relaties

Een omgeving waarin men positief, open en respectvol staan tegenover het bespreken van seksualiteit en intieme relaties en dit zien als een bij de functie horende taak werkt bevorderend voor het spelen en implementeren van SeCZ TaLK. Daarbij lijken in ziekenhuizen jongeren met vragen rond seksualiteit en relaties eerder verpleegkundigen en verpleegkundig specialisten te benaderen dan artsen.

Een verpleegkundig specialist op de nefrologie signaleert op het alternerend spreekuur dat zij draait met de nefroloog dat jongeren eerder met seksuele problemen bij hen aanklopt dan bij de arts. Ze verklaart met het meer laagdrempelig zijn van de verpleegkundig specialist.

Een verpleegkundig specialist uit een academisch ziekenhuis geeft aan dat het onderwerp seksualiteit en intieme relaties binnen het multidisciplinaire team en met name door de artsen onvoldoende serieuze aandacht krijgt. Zo wordt er over een senior verpleegkundige, die een

handreiking schreef voor het bespreken van seksualiteit in de wandelgangen gesproken als ‘seksgoeroe’. Vanwege deze onveilige sfeer heeft de introductie van het bordspel SeCZ TaLK nog niet plaatsgevonden. De verpleegkundige specialist mist een open, eerlijke en respectvolle manier van omgaan met het onderwerp seksualiteit. En daarnaast ook de erkenning voor het belang van het onderwerp, ook vanuit de medische professie. Haar ervaring is dat specialisten heel snel zeggen: *“Oh, dat is voor de verpleegkundig specialist, die vinden het gewoon zelf lastig...”*. Wel benadrukt ze dat SeCZ TaLK kan worden geïmplementeerd, zonder toestemming van de artsen.

Een verpleegkundige uit de kliniek geeft aan dat deze ongemakkelijke houding ook onder verpleegkundigen een rol speelt; zij vinden moeilijk een ingang om seksualiteit bespreekbaar te maken. En ook de patiënt begint er zelf niet over. Binnen de jeugdpsychiatrische afdeling van een academisch ziekenhuis daarentegen was er sprake van een meer positieve houding met betrekking tot het bespreken van seksualiteit en intieme relaties. SeCZ TaLK werd regelmatig gespeeld, aldus de geïnterviewde verpleegkundige *“...zeker 80% van de collega’s weet ook dat het spel bestaat.”*

De seksuoloog van een revalidatiecentrum herkent de weerstand om seksualiteit bespreekbaar te maken. Dat heeft volgens hem met name te maken met een gebrek aan deskundigheid en ervaring. Volgens hem zijn verpleegkundigen er eerlijker in om dit te erkennen. Artsen daarentegen *“...willen geen gezichtsverlies leiden... uitzonderingen daargelaten die echt volmondig erkennen van: Ja, dat doe ik eigenlijk veel te weinig. De meesten hebben de neiging om te zeggen: Ja, dat doe ik wel, dat bespreek ik bij de medicatie...”*.

Een intern begeleider van een VSO-school geeft aan dat zij eigenlijk de enige is die het spel speelt. De psycholoog vindt het heel goed wat ze doet en denkt mee, maar speelt het zelf niet met leerlingen. Ook mentoren en vakdocenten gebruiken het spel niet. De uitnodiging van de intern begeleider om het spel een keer uit te proberen, stuitte op weerstand: *“...die vragen vonden ze te privé...”*. Toch is een psycholoog en onderzoeker van een revalidatie-afdeling van een ziekenhuis van mening dat de houding positiever zal worden naarmate het spel vaker wordt gespeeld: *“...dan is het helemaal geen eng spel meer...”*.

4.3 Professional en gebruiker van het bordspel

Geschikte spelleiding

Alle geïnterviewde professionals vinden dat niet elke professional het spel SeCZ TaLK kan leiden. Volgens de seksuoloog van een revalidatiecentrum die uitgaat van groepen met een mix van jongens en meisjes bestaat de ideale spelleiding uit een mannelijke en vrouwelijke professional, bijvoorbeeld een seksuoloog met een maatschappelijk werkster of psychologe.

Intern begeleider van een VMBO/HAVO-school vindt het belangrijk dat een spelleider ervaring heeft met het bespreken van het onderwerp seksualiteit in zijn klas. Kinderpsycholoog en onderzoeker van een jeugdrevalidatie afdeling geeft aan dat het spelen van SeCZ TaLK met jongeren veel ‘trekken en duwen’ kost om ze in beweging te krijgen; ze praten niet makkelijk. Een geschikte spelleider is volgens haar dus iemand die het spel goed heeft voorbereid, de jongeren kent en bij hen kan aansluiten, hen enerzijds kan uitdagen tot praten en anderzijds ook begrenst en goed kan omgaan met de verschillen hierin tussen jongens en meisjes. Een goede spelleider is volgens haar iemand die open en eerlijk is en durft praten over seksualiteit, maar niet alles hoeft te weten. Een kinderpsycholoog moet dit absoluut kunnen, vindt zij. Maar in de praktijk, zo ondervindt zij, zijn er psychologen die het onderwerp seksualiteit liever individueel dan in een groep bespreken.

Een andere verpleegkundige, werkzaam binnen de jeugdpsychiatrie, benadrukt dat de spelleider iemand moet zijn die het serieus houdt: *“...omdat ze anders heel erg gericht zijn op die seksvragen...”*.

Deskundigheid en ervaring spelleider

Het heeft een positief effect op het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK als professionals zich deskundig voelen en ervaring hebben met het bespreken van seksualiteit en intieme relaties en het spelen van SeCZ TaLK, maar niet iedereen vindt dit een voorwaarde. Verpleegkundig specialist uit een academisch ziekenhuis geeft aan instructie nodig te hebben als ze het spel gaat spelen: *“...hoe je het kunt begeleiden en waar je de focus legt en dat je handvatten krijgt hiervoor.”*

Een seksuoloog van een revalidatiecentrum denkt dat niet zozeer deskundigheid en ervaring als wel een goede voorbereiding cruciaal is voor het goed leiden van het spel. Onder een goede voorbereiding verstaat hij: van tevoren het antwoordenboekje lezen, de sites bekijken waarnaar wordt verwezen en nadenken over het onderwerp. Een psycholoog van een revalidatie-afdeling van een ziekenhuis vindt dat ‘ervaring met het spelen’ wel helpt om SeCZ TaLK te blijven gebruiken.

Leerkracht van een VSO-school geeft aan dat professionals het spel niet snel zullen gebruiken indien ze niet weten hoe SeCZ TaLK wordt gespeeld. Haar heeft de betrokkenheid bij de ontwikkeling van het spel erg geholpen om het spel op school te gaan gebruiken.

Een intern begeleider geeft aan dat je niet professioneel geschoold hoeft te zijn om het spel te kunnen spelen maar dat het wel handig is om het spel een keer met collega’s uit te proberen.

SeCZ TaLK als nieuw instrument in de praktijk

Aansluiting bij doelgroep

De verpleegkundig specialist die werkt met getransplanteerde volwassenen met cystic fibrosis vanaf 18 jaar, vindt het spel beter aansluiten bij de groep jongeren onder de 18 jaar. In het kinderziekenhuis, zo stelt zij: *“...is het onderdeel seksualiteit ook een onderdeel geworden van het transitiegebeuren bij jongeren en daar zou het natuurlijk mooi inpassen...”*. Een verpleegkundig specialist niertransplantatie uit een ander academisch ziekenhuis vindt het spel ook niet passen bij haar doelgroep, patiënten van 18 jaar en ouder. Veel vragen sluiten niet aan bij hun ontwikkelingsfase: *“...ik geloof dat onze patiënten net wat verder zijn... sommigen hebben al een vriendin of partner, die denken na over kinderen krijgen, over financiën dat soort dingen, meer ‘grote mensen dingen’, zeg maar...”*. Een verpleegkundige van een jeugdpsychiatrische afdeling daarentegen, vindt het spel wel goed aansluiten bij haar doelgroep. Deze jongeren tussen de 12 en de 18 jaar met psychiatrische aandoeningen zoals anorexia nervosa, autistische stoornissen, depressies reageren heel enthousiast, is haar ervaring, ook door het spelelement (het winnen van fiches). Ook op de revalidatieafdeling van een ziekenhuis, waar jongeren tot 18 jaar met chronische pijn, vermoeidheidsklachten of hersenletsel na ongevallen zijn opgenomen, sluit het bordspel goed aan.

Een manager van een revalidatiecentrum benadrukt dat het bespreken van het seksualiteit en intieme relaties middels het spelen van SeCZ TaLK niet alleen belangrijk is binnen de middelbare schoolperiode maar ook daarna.

Inbedding

De inbedding van SeCZ TaLK binnen een structuur of werkwijze voor het bespreken van seksualiteit en intieme relaties en/of een bredere cursus of module op het gebied van sociaal-emotionele en relationele ontwikkeling werkt bevorderend op het gebruik van het spel.

Een verpleegkundig specialist van een academisch ziekenhuis zou alvorens SeCZ TaLK te implementeren eerst een structuur willen opzetten voor het bespreken van seksualiteit en intieme relaties. Een klinisch psycholoog op de revalidatieafdeling van een algemeen ziekenhuis gebruikt SeCZ TaLK in een avondpoli voor jongeren diabetes. Naast de controles en de consulten is er ook drie keer per jaar educatie over hoe je met je bloedsuikerwaarden omgaat en onderwerpen die voor jongeren belangrijk zijn zoals seksualiteit. En dit kader wordt het bordspel SeCZ TaLK gebruikt.

Ook binnen de jeugdpsychiatrische afdeling van een ander academisch ziekenhuis is SeCZ TaLK niet verankerd in het programma; het wordt er gewoon af en toe gebruikt tijdens de training sociale vaardigheden.

In een revalidatie-instelling is SeCZ TaLK ingebed in de module VVV; zeven bijeenkomsten van anderhalf uur. Daarnaast wordt er momenteel geëxperimenteerd met een chill-uurtje tussen behandeling en de goed lopende sportmodule. Het plan is om het spel in dit uurtje aan te bieden. Klinisch psycholoog van het revalidatie afdeling van een ziekenhuis heeft gezorgd voor een structuur voor het groepsaanbod voor pubers met verschillende onderwerpen tijdens de avondpoli en heeft SeCZ TaLK hierin geïmplementeerd.

Psycholoog en onderzoeker van een revalidatie-afdeling in een ziekenhuis gaat nog in gesprek met de zogenaamde intimiteitsverpleegkundigen om SeCZ TaLK standaard in hun groepsaanbod op te nemen. Zij zou SeCZ TaLK graag een keer per maand in de huiskamer willen spelen, waar ook andere sociale activiteiten plaatsvinden.

Een leerkracht uit het VSO geeft aan dat het feit dat SeCZ TaLK is ingebed in het lesprogramma 'Lang Leve de Liefde', bevorderend werkt voor het gebruik. Toch wordt SeCZ TaLK niet schoolbreed gespeeld, het hangt ook af van de competenties en ervaring van de individuele leerkracht of die het wel of niet gaat spelen. Intern begeleider van een andere VSO-school heeft SeCZ TaLK gekoppeld aan een workshop 'Let's talk about sex', een lessencyclus van 6 tot 8 lessen die elke vrijdagmiddag in het kader van talentontwikkeling wordt aangeboden. Maar zij zet SeCZ TaLK ook ad hoc in bij jongeren: *"... waar de hormonen hoog oplopen... toen heb ik daar drie lessen gegeven en heb het spel ook gebruikt."* Daarnaast is ze bezig met het oprichten van een instellingsbrede werkgroep seksualiteit, waar wonen, revalidatie en school onder valt. Om het onderwerp seksualiteit bespreekbaar te maken gebruiken ze het Individueel Transitieplan waar seksualiteit een onderwerp is; de revalidatiearts vraagt er inmiddels standaard naar.

De directeur van een VSO-school stelt vast dat ondanks de wettelijke verplichting van aandacht voor seksuele ontwikkeling in het onderwijs, het onderwerp nog 'stiefmoederlijk' is bedeed in vergelijking met het curriculum lezen, rekenen etc.. Er zijn geen vastomlijnde methodieken en normen voor de kwaliteit. Daardoor kan de leerkracht erg veel zelf interpreteren en het onderwerp oppakken of laten liggen. Het is volgens hem belangrijk om het onderwerp op een goede manier in het team te introduceren: *"...maar leerkrachten worden op dit moment nog niet hard gecontroleerd op opbrengst..."*

Gebruik van SeCZ TaLK 'op eigen wijze'

Uit de interviews blijkt dat het ‘op eigen wijze’ spelen van het bordspel SeCZ TaLK het gebruik bevordert. Door kleine aanpassingen door te voeren in de spelregels, door het spel in te zetten ook voor andere doeleinden, door te experimenteren met de groepssamenstelling, als spelleider eerst zelf met collega’s te spelen, drempels weggenomen om SeCZ TaLK (vaker) te spelen.

Vorbereiding van spelen van SeCZ TaLK

Een seksuoloog werkzaam binnen de revalidatie vindt dat een spelleider het eerst keer met collega’s moet spelen om uit te zoeken: “... hoe confronterend het is of niet, maar ook dat je beseft ...we moeten even uitzoeken hoe dit zit...”. Een klinisch psycholoog, werkzaam in een ziekenhuis beaamt dit: “...onvorbereid gaat het wat stroever...maar als ik dan weer heb zitten lezen... dan heb ik het sfeertje weer te pakken... en dan praat ’t weer wat makkelijker.”

SeCZ Talk als middel voor deskundigheidsbevordering

Verpleegkundige met aandachtgebied seksualiteit van een academisch ziekenhuis ziet in SeCZ TaLK een instrument voor deskundigheidsbevordering. Ook de manager van het revalidatiecentrum ziet deze mogelijkheid in het spel: “...bijvoorbeeld vanuit het maatschappelijk werk als daar zou worden aangegeven van nou, dat onderwerp seksualiteit en intieme relaties daarvan weten we niet hoe we dat gaan aanpakken...”. Een klinisch psycholoog liet twee diabetesverpleegkundigen meespelen, om hun onder andere te laten ervaren: “ ...dat het hartstikke moeilijk is om te praten over iemand die je leuk vindt...”.

SeCZ TaLK spelen met of zonder fiches

Een leerkracht in het VSO vindt SeCZ TaLK een leuk spel, maar vindt het woord ‘spel’ eigenlijk niet van toepassing: “Want die fiches, weet je, die laat ik er tegenwoordig gewoon uit. Het gaat er natuurlijk helemaal niet om hoeveel fiches je hebt.” Het spel is zo gemaakt dat je kunt winnen als je alle fiches kwijt bent geraakt. Diverse professionals bleken het spel echter zonder fiches, of deden wie het meeste fiches hadden en “... dat maakte dat er een soort strijd loskwam, van dat ze wilden winnen...”. Dit is anders dan in de spelregels staat. Volgens de spelregels moet je de fiches juist kwijt raken.

Omgaan met moeilijke vragen

Een leerkracht van een VSO-school vindt sommige vragen moeilijk als deze onvoldoende passen bij de leeftijd en ontwikkelingsfase van de spelers. Dit vormt echter geen belemmering voor het spelen: “...dat maakt het juist weer leuk, dat je een stapje verder gaat... we geven er wel een draai aan... ik ga niet van tevoren een selectie maken... laat maar komen, we kijken wel...”. En als ze het antwoord op de vraag niet weet, leest ze het voor uit het antwoordenboekje. Een verpleegkundige uit een academisch ziekenhuis laat jongeren die een vraag te moeilijk vinden een nieuw kaartje trekken.

Een seksuoloog van een revalidatiecentrum komt altijd op een later moment terug op een vraag die hij niet weet of hij stelt voor om een deskundige (bijvoorbeeld een arts) te raadplegen.

Omgaan met rollenspel

Een leerkracht van een VSO-school is bij het spelen van een rollenspel altijd de tegenspeler: “Ik zorg dat ik een stuk in de hand heb.” Een verpleegkundige, werkzaam binnen de jeugdpsychiatrie zorgt ook dat iedereen een vaste tegenspeler heeft: “...dat is ook wel lastig, om iemand te kiezen...”.

4.4 Verbetersuggesties SeCZ TaLK

Op basis van de interviews met professionals zijn concrete verbetersuggesties geformuleerd om het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK te verhogen op drie punten: het bijeenbrengen van een groep, de implementatie van SeCZ en het verder ontwikkelen van SeCZ TaLK voor nieuwe doelgroepen.

Bijeenbrengen groep

- digitale versie van SeCZ TaLK ontwikkelen en koppelen aan communities van jongeren met een chronisch ziekte of aandoening (bijvoorbeeld Youth-R-Well.com)
- plannen van groepsbijeenkomsten (datum, tijdstip, onderwerp, ruimte en cursusleider vastleggen) voor een jaar vastleggen
- wachttijd van jongeren gebruiken om te spelen (tijd tussen een therapie en een goedlopende module of cursus)
- er een parallelle groep voor ouders aan koppelen
- creëren van een passend moment voor jongeren om te spelen al is dat in de avond of weekend

Implementatie SeCZ TaLK

- Vergroten bekendheid extern: via gebruikers van de community van Kennisnet
- Vergroten bekendheid intern: door het geven van workshops op studiedagen en kennismarkten, via intranet, de instellingskrant, via afdelingen patiëntencommunicatie, in patiëntenbesprekingen, op symposia,
- SeCZ TaLK opnemen als vast onderdeel in het onderwijs, in de behandelmodule Vriendschap, Verkering, Vrijen, in een breder groepsaanbod met verschillende voor jongeren relevante onderwerpen, in behandelplannen voor onderwijs en zorg aan leerlingen,
- aanbieden SeCZ TaLK in combinatie met scholing en instructie en potentiële gebruikers een keer laten spelen (bottom-up)
- SeCZ TaLK door leerkrachten die zich bezig houden met seksuele gezondheid laten koppelen aan een passende leerlijn
- Opnemen van vragen over seksualiteit, intieme relaties en fertiliteit in de anamnese

Verder ontwikkelen van SeCZ TaLK voor nieuwe doelgroepen

- SeCZ TaLK vereenvoudigen voor de groep VSO-leerlingen met een lager intelligentieniveau door het spel minder ‘talig’ en meer visueel te maken
- SeCZ TaLK aanpassen voor jongeren met een chronisch psychiatrische aandoening door vervangen van kaarten
- SeCZ TaLK ontwikkelen voor (jong)volwassenen met een chronische aandoening

4.5 Samenvattend

Wat zijn de belemmerende of bevorderende factoren om het bordspel SeCZ TaLK te spelen? De volgende factoren worden door de geïnterviewde professionals genoemd:

- (1) De afwezigheid of aanwezigheid van een ‘ambassadeur’ in de organisatie met aandacht voor seksualiteit en intieme relaties

- (2) Mogelijkheden voor inbedding en de afwezigheid of aanwezigheid van bestaande structuren die het mogelijk maken om SeCZ TaLK te incorporeren, zoals de module 'Vriendschap, Verkering en Vrijen' in de revalidatiecentra of 'Lang leve de Liefde' in het onderwijs.
- (3) Tijd die professionals kunnen besteden aan bespreekbaar maken van seksualiteit.
- (4) De mogelijkheid om een groep jongeren te formeren die op zelfde tijd en plaats bij elkaar kunnen komen.
- (5) De toerusting of self-efficacy van professionals. Zijn eigen vaardigheden toereikend? Is er genoeg kennis? Men vindt seksuele gezondheid een belangrijk onderwerp, maar er is beperkte ervaring in het gebruik van het spel of het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties met andere instrumenten.
- (6) Duidelijkheid of onduidelijkheid over taken. Men heeft niet altijd het gevoel dat het bij eigen taken hoort. Vaak is er onduidelijkheid in de organisatie hoe er met dit onderwerp wordt omgegaan.
- (7) De verplichte kaders in het voortgezet speciaal onderwijs met betrekking tot de leerlijn seksualiteit en intieme relaties biedt ruimte om aandacht te besteden aan seksualiteit en relatievorming.

5. Resultaten focusgroepsgesprekken: Wat vinden jongeren van het bordspel SeCZ TaLK?

Doel van de focusgroepsgesprekken was de bruikbaarheid, toepasbaarheid en waardering van het spel vanuit het perspectief van de jongeren in kaart te brengen. Niet alle cluster 3 VSO-scholen die we benaderden, waren bereid om deel te nemen aan de focusgroepsgesprekken met jongeren. Redenen om niet mee te doen waren ‘geen tijd voor’ of ‘het onderwerp ligt te gevoelig voor deze leerlingen’. Twee maal vond men het onderwerp ‘te gevoelig’. Er zijn in de provincies Zuid-Holland, Noord-Brabant en Utrecht op vijf VSO-scholen (cluster 3) vijf focusgroepsgesprekken (FGG) gehouden met 21 jongens en 15 meisjes tussen de 13 en 18 jaar oud. In totaal hebben 36 jongeren deelgenomen.

De gesprekken met de leerlingen zijn gevoerd door studenten van de Hogeschool in het kader van een bachelor-afstudeeronderzoek of minor-project. De studenten hebben een training gekregen en werden begeleid door ervaren onderzoekers van het Kenniscentrum Zorginnovatie van Hogeschool Rotterdam.

In alle gevallen werd eerst het spel gespeeld en daarna werd een focusgroepsgesprek gehouden. Tijdens het spel zijn door de onderzoekers observaties uitgevoerd.

Voor het groepsgesprek werd een vooraf opgestelde gespreksrichtlijn gehanteerd (bijlage 3). De focusgroepsgesprekken werden digitaal opgenomen en letterlijk getranscribeerd. De kwalitatieve analyse werd op dezelfde wijze aangepakt als bij de interviews. De analyse van de transcripten leverde een codeboom op (zie bijlage 4).

Tabel 12 geeft de belangrijkste achtergrondgegevens weer. Niet alle cluster 3 vso scholen, die we benaderden, waren bereid om deel te nemen aan de focusgroepsgesprekken met jongeren. Redenen om niet mee te doen waren ‘geen tijd voor’ of ‘het onderwerp ligt te gevoelig voor deze leerlingen’. Twee maal vond men het onderwerp ‘te gevoelig’. Doel van de focusgroepsgesprekken was de bruikbaarheid, toepasbaarheid en waardering van het spel vanuit het perspectief van de jongeren in kaart te brengen.

Opvallend tijdens het spelen van het spel was dat de leerlingen uitrekenden op welke vakje zij zouden belanden. De doe-vragen waren erg in trek. Alles werd dan ook uitgespeeld, deze kleine rollenspellen begonnen altijd als grap maar eindigden in een serieus gesprek.

Ook opvallend is dat het onderwerp “Lichaam”, anders dan de onderwerpen ‘Seks’, ‘Relaties’ en ‘Toekomst’ niet populair is. Bij een spelgroep was aan het eind van de spelsessie na 45 minuten het kwadrant ‘Lichaam’ nog leeg. Niemand van de spelers wilde daar vragen over beantwoorden.

Tabel 11: Achtergrondkenmerken spelers SeCZ TaLK op 5 mytylscholen (jongeren met een beperking en/of chronische aandoening).

	Aantal en geslacht deelnemers	Leeftijd		Spelduur (in min.)	Spelleider	Rapportcijfer	
		Range	Gem.			Range	Gemiddelde
FGG 1	m (3) v (3) Totaal (6)	13-17	15,2	30	Student-onderzoekers	6-10	8,1
FGG 2	m (7) v (3) Totaal (10)	15-17	15,9	40	Student-onderzoekers	5,75-10	8,0

FGG 3	m (3) v (2) Totaal (5)	16-18	16,8	30	Leerkracht	7,4-8	7,8
FGG 4	m (5) v (4) Totaal (9)	13-15	14,1	45	Leerkracht	7-10	9,2
FGG 5	m (3) v (3) Totaal (6)	16-17	16,7	45	Leerkracht	7,5-8,5	8
Tot.	m (21) v (15) 36	13-18					

Opvallend was dat jongeren zich duidelijk uitspreken over SeCZ TaLK. Niet in termen van bruikbaarheid en toepasbaarheid maar meer in termen van 'leuk' en 'niet Leuk'.

5.1 Bruikbaarheid van het spel en serieus kunnen praten over seksualiteit

Jongeren vinden het belangrijk om serieus te kunnen praten over seksualiteit en intieme relaties. Met ouders is dit vaak lastig, maar met broers, zussen, vrienden en vriendinnen is dit makkelijker. Niet iedereen durft ook vragen te stellen aan de behandelend arts. Praten over seksualiteit op school met klasgenoten door middel van het bordspel is een manier die veel jongeren aanspreekt.

Praten over seksualiteit en intieme relaties

Seksualiteit is een belangrijk onderwerp. Een jongen zegt: "Als je het wilt doen en je weet er niks van, dat gaat niet echt samen als je begrijpt wat ik bedoel." Het gebeurt niet vaak dat leerlingen over seksualiteit en intieme relaties kunnen praten. Sommige leerlingen kunnen hier met hun ouders over praten, maar veel leerlingen doen dit liever niet: "Dan denk ik ja maar je weet het nooit zeker met ouders, want als je het met hen er over gaat hebben dan denk je wat heb ik gedaan. Of van 'O ik durf het niet', 'Of waar ben ik aan begonnen'. En dan krijg je dat hele verhaal met je ouders van dat ze gaan uitleggen wat goed is en wat fout is en daar ga je dan voor schamen zeg maar." Ouders praten er herhaaldelijk over op een manier die de jongeren niet aanstaat. Andere leerlingen zeggen: "Met mijn vader en moeder bespreek ik het nooit", of "Mijn ouders zijn ook niet zo heel serieus, die maken er alleen maar een drama van" en "Ik bespreek niks met mijn ouders over dit soort dingen, wel met vrienden" en "Ik ga niet over seks praten met mijn ouders, dan reageren ze net als na de eerste keer scheren: te trots, opschepperig en opeens zijn er foto's van." en "Met me ouders praat ik er niet over weet je, die hebben er niks mee te maken met wie ik het doe en met wie ik het niet doe..." Sommige leerlingen kunnen ook bij hun broers of zussen terecht: "Ik vertel het liever aan mijn zus, want die vertel ik het meest. Die vertelt ook meestal niet iets door." Vrienden kunnen ook een goede gesprekspartner en informatiebron zijn: "ik doe ook wel eens met vrienden erover praten. En soms ook wel eens met mijn ouders. En ik kan ook goed met vrienden praten over hoe hun het vinden dat ze in de puberteit zitten en dat ze dat soms niet leuk vinden of wel. Daar krijg ik dan antwoord op." Ook als vrienden niet serieus zijn kun je er toch wat van opsteken: "Ja, met mijn vrienden doe ik er wel eens grappig over, een beetje gek doen, ja en zo kom je ook dingen te weten." Sommige zaken zijn in vriendschappen te vertrouwelijk om te bespreken: "Bij mij is het een beetje anders. Ik wil niet . . . eh praten met vriendinnetje over ja, want ik vind dit is echt persoonlijk." Niet iedereen heeft een vriend of vriendin met wie vertrouwelijk gepraat kan worden: "Ja, ik heb het er wel eens, af en toe met mijn moeder over. Maar dat zijn echt alleen de dingen die ik dan echt niet weet. Dingen die ik wil weten. Ook al had ik vrienden, die heb ik niet, geen één, maar als ik vrienden had dan zou ik het er nog niet over hebben." Vertrouwen is ook snel geschaad: "Ik zou het er niet met mijn vrienden over hebben. Zou er überhaupt een beetje mee

oppassen. Want ja, sommige vrienden zijn leuk, maar ze gaan er ook een keer vandoor weet je. Dat is mijn ervaring. Ik heb zelf wel zoiets van dat je op moet passen met wie je zulke dingen bespreekt.”

Praten met artsen

Om meer te weten over seksualiteit en intieme relaties is de rol van zorgverleners onduidelijk. Aan artsen wordt niet veel gevraagd over seksualiteit. Een jongen zegt op de vraag of hij wel eens iets aan een dokter heeft gevraagd: *”Nee, eh als mijn ouders iets niet weten en ik kan er met vrienden niet over praten, zou ik wel willen dat ik even naar de dokter kan om erover te praten.”* Een jongen ziet niet dat de dokter hier een gesprekspartner zou kunnen zijn: *”De dokter, dan sta je ook voor schut. Dat vind ik maar een beetje raar.”* Een meisje voegt toe: *”Nou, als ik wat over mezelf wil weten, ja, dan ehh, ga ik gewoon naar de dokter toe, toen ik voor het eerst ongesteld werd toen ging ik naar de dokter toe, want toen wist ik niet wat dat bloed was en je weet toch dat de dokter het er met niemand anders over heeft dan met mij.”* Een meisje heeft goede ervaringen en zegt: *”Ja ik heb een paar maanden geleden ben ik een keer naar de dokter geweest en toen wilde ik wel weten of ik zeg maar... als ik kinderen kreeg hoe ik daar, zeg maar met één arm .. of die dat wel zo verstandig vonden dat ik met een kind kwam.”*, waarop een ander meisje stelde: *”Ik vertrouw mijn dokter niet, dus ik ga er ook niet over praten met hem.”*

Praten over seksualiteit en intieme relaties op school

Medeleerlingen of de leerkrachten kunnen ook een rol vervullen om seksualiteit bespreekbaar te maken. Op school blijft het gesprek binnen de lesuren en worden ze er na niet meer mee geconfronteerd. Een leerling zegt: *”Met school is het makkelijker omdat je met je medeleerlingen bent. De juf is ouder maar het is anders. Op school leer je veel, thuis ook wel maar school is anders. Je gaat om met je klasgenootjes. Je leert en dat je weet wat je moet doen later, wat goed en wat fout is.”* Een andere leerling voegt hier aan toe: *”Weet je wat het ook is . . de juffrouw zie je niet altijd. Ja, je ziet haar wel doordeweeks maar in het weekend zie je haar niet en je ouders zie je bijna altijd. En ja dat is dan ook weer anders. En daardoor denk ik ook dat je makkelijker met hen kan praten.”*

Soms worden vragen aan de kindertelefoon gesteld zoals een meisje zegt: *”Je moet wel wat weten voor later. Voor als je het wil gaan doen. Ik heb met vrienden ook wel eens een keer de kindertelefoon gebeld en toen gingen we over seks praten. We vroegen toen hoe dat moest en toen gingen ze alles uitleggen.”*

5.2 Voorwaarden voor het spelen van het spel SeCZ TaLK op school

Een voorwaarde voor het bespreekbaar maken van seksualiteit op school is dat de docent in staat zijn om een veilige sfeer te creëren, zodat de leerlingen open durven zijn binnen bepaalde grenzen. Leeftijd speelt bij de leerlingen ook een rol. Oudere leerlingen vinden het niet fijn om met jongere leerlingen in de groep te zitten.

Openheid, vertrouwen en serieus durven zijn

Openheid is belangrijk bij het spelen van het spel. Een meisje zegt: *”je moet er best wel open voor zijn om het spel te spelen”*, waarop een jongen zegt : *”Ja dat is zo, je moet wel durven. Als je niet durft, dan is het gewoon niet leuk en ja dan heeft het spel eigenlijk niet zoveel nut.”*

De afspraak dat alles wat gezegd tijdens het spelen binnen de vier muren blijft vinden de leerlingen prettig en het geeft vertrouwen. Vertrouwen is een voorwaarde om het spel te spelen. De spelleider/leerkracht moet in staat zijn dat te bieden.

Op de vraag of je eerlijk kan antwoorden in het spel zegt een meisje: *”Het ligt er aan met wie je het spel speelt, vind ik. Meisjes onder elkaar en jongens onder elkaar, dan geven meisjes denk ik sneller*

antwoord dan jongens.” Een jongen zegt hier op: “Jongens onder elkaar zijn dan ook wel serieus”, waarop het meisje weer zegt: “Jongens willen altijd stoer doen”, hetgeen door de jongen wordt beaamd.

Een meisje zegt: “dat je die mensen vertrouwd gewoon, denk ik”, waarop een jongen aanvult: “Ja gewoon mensen die je vertrouwd die zeggen niks tegen anderen.”

De groepsgrootte kan hier wel mee samengaan. Spelen in een kleine groep geeft meer vertrouwen dan in een grote groep: “Ja een kleinere groep. Bij ons is het al heel klein maar, als die dan nog kleiner is, dan is het meer serieus”.

Vaak hebben de leerlingen al ervaring met groepsgesprekken en het vertrouwen wat gevraagd wordt. Op de vraag hoe het komt dat ze open durven zijn zegt een meisje: “Elk jaar aan het begin van de les sociale vaardigheid hebben we een regel: alles wat hier wordt verteld blijft binnen deze muren. Het gaat niet naar buiten, het gaat niet omhoog en het gaat niet naar links of rechts.” Een meisje vult daarbij aan: “Je bent beneden vergeten” en gaat vervolgens door met: “En ja, daar houden deze leerlingen zich wel aan.”

Leeftijd en ervaring

Leeftijd is belangrijk in een groep leerlingen. Een meisje zegt dat ze het spel nooit met leerlingen zou willen spelen die veel jonger zijn: “Met kleiner dan ik ben, ik wil dat niet spelen. Twee jaar kleiner dan ik. Ja met vijftien jaar oud, misschien wel mijn klasgenootjes En ik zou het spel spelen met mijn juffrouw of met volwassen mensen.”

Een jongen beaamt dat: “Het is niet voor tienjarigen, kleine kinderen. Gaat meer voor de toekomst en is niet echt tienjarigen. Dan lachen ze wel, maar als ze later oud worden lachen ze niet meer denk ik. Ik vind het meer voor twaalfjarigen, twaalf jaar, achttien jaar.”

Verschil in ervaring kan een het spel leuker of minder leuk maken. Een meisje zegt: “Ik vond het wel leerzaam en vooral voor kinderen van 15 jaar die pas net beginnen met een relatie en het ontdekken van dingen”. Op de vraag of je het spel niet kan spelen als je jonger bent dan 15 jaar, zeggen twee meisjes: “Jawel maar dan begrijp je de meeste dingen nog niet weet je, dan weet je nog niet hoe je een pil gebruikt en hoe je een condoom omdoet. Dat begrijp je dan nog niet”, en “Kinderen onder de 15 die denken ook heel anders over seks enzo die gaan er ook om lachen en die gaan er andere dingen onder denken.”

5.3 Ervaring met het spelen van SeCZ TaLK

De meeste leerlingen vonden het prettig om door middel van het bordspel SeCZ TaLK over seksualiteit en intieme relaties te kunnen praten. Er zijn echter ook leerlingen die hier niet over willen praten. Een enkeling houdt ook niet van bordspellen. Ook zijn er moeilijke onderwerpen zoals ‘je lichaam’. Jongeren met een fysieke beperkingen praten hier niet graag over.

De meeste leerlingen vinden seksualiteit en intieme relaties een leuk en spannend onderwerp om over te praten, maar dat geldt niet voor iedereen. Een jongen zegt: “Ik hou er niet zo van om over seks te praten. Het maakt mij eigenlijk nog niet veel uit, ik ben er nog niet heel erg mee bezig.” In het spel zijn blooskaarten aanwezig. Door het inzetten van een ‘blooskaart’ hoef je geen antwoord te geven op de vragen. Een leerling zegt daar over: “Nou als je je blooskaart inzet dan is het een soort van pass. En als je niet durft, dan ga je dat nooit durven. En als je JA of NEE doet (op de stellingen) dan word je toch een beetje gedwongen om toch wat te zeggen.” Een jongen vindt dat je toch onder druk wordt gezet om iets te zeggen, ook al kun je een blooskaart inzetten: “Als diegene

heel de tijd stil blijft. Hij komt toch wel een keer aan de beurt dus dan moet ie wel [ook als speel je een blooskaart] , De leraar gaat dan weer vragen aan diegene en dan kun je niet heel de tijd stil blijven, je wordt dan toch wel misschien een beetje gedwongen. “

Ook een meisje wil liever niet over seksualiteit praten: “Ik verdiep me er niet echt in, voor mij is het een beetje ja, zoals ik al zei ik verdiep me er niet in. Mij boeit seks niet, dus voor mij, nee dank je.” Het meisje vervolgt met: “Voor mij is het anders weet je... Ik val een beetje buiten de groep, iedereen vindt het leuk, ja en ikke niet zeg maar, en volgens mij ben ik ook de enigste die het niet leuk vind, zeg maar” , “Nee, ik ga hier niet leuk over seks zitten praten. Dat gaat jullie allemaal niets aan. Dat is gewoon meer iets voor mijzelf en daarmee is het gewoon klaar.”

Een meisje schaamt zich: “Ja schamen, want beetje persoonlijke dingen, maar in principe vind ik het wel een leuk spel. Als ik me schaam, pak ik deze bloos. Prima. Alles goed... sommige dingen zijn ook echt een beetje van ehh, ja dat hou ik liever even voor mezelf.”

Niet iedereen houdt van bordspellen. Ook dat kan een beletsel zijn om het spel te spelen. Een jongen zegt: “Het viel wel mee gelukkig. Maar ik hou niet zo van spelletjes doen. Ja, ik vond het wel leuk, niet echt vervelend om te spelen.”

Moeilijke onderwerpen

Als de spelleider vraagt over welke onderwerpen het makkelijker is om te praten zegt een jongen: “Over het onderwerp toekomst schaam je je minder. Bij vragen over seks het meest. Of bij je lichaam. Ik denk je lichaam want seks ja... Je kan er zo erg over liegen over seks, maar bij je lichaam. . . dat zie je.”

De vraag over het noemen van een lichaamsdeel waar je tevreden over bent en een lichaamsdeel waar je minder tevreden over bent, zegt een leerling: “Ik denk niet dat iedereen die gaat beantwoorden” en een jongen zegt: “Nee dat denk ik ook niet want... je lichaam is heel veel ja... Me arm, ik ben tevreden met me arm, ja ehm dat kun je niet echt als lichaamsdelen ... Ja alles wat beneden zit daar. Maar dat is ook het enige denk ik.”

Het spelkwadrant ‘Lichaam’ is niet populair en wordt vermeden. Een jongen zegt daar over: “Ja ik denk dat dat komt omdat kinderen het lastig vinden daarover te praten.” Een andere leerling zegt: “Ja natuurlijk want bij iemand die zeg maar normaal is, een normaal lichaam heeft, daar is misschien niet zo veel over te zeggen. Maar iemand die gehandicapt is, die hebben wel meer dingen om iets over te zeggen, bijvoorbeeld hun benen...”

Over het lichaam als moeilijk onderwerp: “Het is gewoon een soort van tegenslag. Kijk, er zitten hier jongeren met Duchenne en zo, en die hebben vroeger wel dingen gekund en nu niet meer. Daarom kan het wel lastig zijn om erover te praten. De dingen die je eerst wel kon en nu niet meer... Over je lichaam praten is sowieso altijd moeilijker. “

Praten over intieme relaties en seksualiteit is een serieuze zaak. Een leerling zegt: “Het ging over eh als je kind eh als je zeg maar stel je bent zwanger en je kind is gehandicapt, heeft een beperking. Wat zou je dan doen? En wij hebben een lichamelijke beperking dus dat was serieus. Iedereen was wel meteen serieus. Iedereen hier natuurlijk een beperking heeft en dat is niet iets waar je echt grapjes over gaat maken.”

Het is ook wennen en het spel vaker spelen helpt mee: “Nu ik het spel vaker heb gespeeld, zeg ik dingen meer.”

Het spel heeft ook een zekere vaart, dus je moet snel zijn om aan te haken bij een onderwerp waar je iets over kwijt wilt. Een jongen vond het spel te snel gaan en had liever langer op zaken

door willen gaan. Hij durfde tijdens het spel niet alles te vragen: “ik durf niet om tips of zo te vragen”.

Over het bespreekbaar maken van moeilijke onderwerpen hebben de leerlingen een suggestie: “En als wij een vraag hebben en die wil je liever niet vragen, dat kan je tegen iedereen zeggen, die doe je in een doos en dan haalt de juffrouw het eruit. En dan kan je met de juffrouw erover praten.”

5.4 Verbeterpunten

Jongeren hebben ideeën over hoe je het spel SeCZ TaLK zou kunnen verbeteren zoals groter materiaal, andere poppetjes en kleuren. Ook vinden leerlingen dat je bij meningvragen te snel een fiche krijgt. Was het antwoord nou goed of fout?

De grootte van het bord en het materiaal

Op de vraag of er ook wat verbeterd kan worden aan het spel heeft een leerling opmerkingen over het bord: “Je kan hierin, maar je hebt nergens een eindhalte of bushalte waar je heen kan, je kan gewoon kris-kras, kris-kras, je kan gewoon overal naartoe. Misschien mag het een wat wijder bord zijn. Een groter bord, dat je meer de ruimte hebt.” Een meisje voegt toe: “Hij is wel een beetje klein ja. Ik zou een mega groot bord doen met grotere poppetjes.” Een andere jongen: “En de grootte van het bord... Die is het belangrijkste denk ik.” Een meisje heeft een oplossing voor de kaartjes in het spel: “Ik had nog bedacht om bijvoorbeeld een soort plankje te maken waar je bijvoorbeeld de kaartjes op kan leggen zoals die blooskaartjes en die ja/nee kaartjes. Dat je die op het plankje legt zodat je die niet in je hand hoeft te houden, want niet iedereen kan het makkelijk in zijn hand houden. “ Een jongen stelt voor: “Misschien is zo’n magneet onder het bord wel handig en dan ook van die poppetjes omdat ze dan niet steeds om kunnen vallen.”

Andere poppetjes

Op de vraag wat de leerlingen zouden willen veranderen aan het spel, zegt een meisje: “De poppetjes. Ik vind ze lelijk.” Op de vraag wat ze zou willen veranderen heeft ze een suggestie: “Ja ehh, je eigen gezicht er op of zo...”

Hetzelfde meisje zou ook iets aan de kleur willen doen: “Ja en ehh ook andere kleuren, ik zou ze allemaal een andere kleur geven, nu zijn het allemaal dezelfde kleuren. Je hebt twee keer blauw, je hebt twee keer rood...” Drie jongens zeggen achtereenvolgens: “Het maakt mij niet uit hoe het eruit ziet”, “Mij ook niet” en “Nee, helemaal niet.”

Soms is het niet duidelijk met veel spelers welk poppetje van wie is. Een jongen stelt voor: “En misschien voor anderen is het ook handig als je bij de poppetjes een dingetje er boven doet waar tussen je een papertje kan doen met de naam erop ofzo.”

Kleuren en pictogrammen

Eén meisje noemt de kleuren als een verbeterpunt. Sommige leerlingen willen meer sprekende plaatjes bij de onderwerpen en de vragen zodat je niet alles hoeft te lezen: “Misschien zou wel leuker zijn zeg maar als elk vak een beetje anders is. Zeg maar nu heeft hartje bij seks, maar een bed of zo, en bij lichaam een lichaam en bij toekomst zie je een huis of een gezin of zo. Grappiger maken zo aantrekkelijker zeg maar, meer voor de jeugd zeg maar.” De jongeren vinden het wel kleurrijk en een mooi bord: “Ja het is wel een mooi bord, met die hartjes.”

Vragen en spelitems

Sommige jongeren willen het spel laten zoals het is en vinden dat er “niets mis mee is”. Anderen

zouden wel meer vrijheid willen hebben in het kiezen van vragen: “Ik zou sommige vragen veranderen, van eh wat je eigenlijk niet leuk vindt van vragen. Dus je leest de vraag en je denkt die zal niemand niet leuk vinden, dat je er dan een andere vraag van kan maken.”

Leerlingen vinden het ook lastig om vragen of onderwerpen op te noemen die wellicht in het spel zouden moeten: “Weet je wat het ook een beetje is. We hebben nog niet alle vragen gehad want er zit vast nog wel veel meer in. En dat weten wij dus nog niet. Dus misschien denken wij nu wel dit missen we maar komen wij het later nog tegen.”

Er werd verschillend gedacht over de vragen. Sommige leerlingen vinden ze goed: “Nee daar zou ik niets aan willen veranderen, dat vind ik gewoon goede vragen.”, “Het zijn wel vragen om over na te denken dus daarom vind ik ze wel goed” of “Gewoon interessante vragen, waarover je kan discussiëren of heel grappig is juist of serieus”. Grappig waren soms de rollenspellen: “ja van eh je gaat op date en dan eh is er een vrijpartij of zo en dan moet je een condoom vragen aan iemand in een rollenspel. Die vond ik wel grappig”. Andere leerlingen vinden de vragen niet duidelijk genoeg: “maar sommige vragen waren niet zo heel erg duidelijk maar voor de rest was het wel een leuk spel.” Een meisje zegt bij de vragen: “Ik wist niet of het met je handicap te maken heeft of of het gewoon een gewone vraag is. Misschien had ik dan bij bepaalde vragen andere antwoorden gegeven”. “Ooh, maar gaat dit spel over gehandicapte mensen dan? Dat wist ik niet”. De gespreksleider vraagt of ze daar een voorbeeld van kan geven: “Eh, ja bijvoorbeeld als je dan seks hebt met iemand, hoe je dat gaat doen als gehandicapte.”

Te snel een fiche, meer blooskaartjes en spelduur

Bij de mening-vragen krijg je snel een fiche, vinden sommige leerlingen. Omdat het over mening gaat, is er niet altijd een goed of fout antwoord. In het spel zijn er voor acht personen blooskaartjes. Een leerling zegt: “Misschien zouden er meer ja/nee en blooskaartjes kunnen komen, want als je met meer speelt heb je er niet genoeg. “ De duur van het spel is variabel en kan door de spelleider van te voren bepaald worden. Een meisje vond het spel te lang duren. Andere leerlingen hebben hier niet over geklaagd.

5.5 Waardering voor het bordspel

Het spelen van SeCZ TaLK kan ook leerzaam zijn. Het gaat daarbij niet alleen om feitelijke kennis maar ook om houdingen en te weten dat anderen op een andere manier met seksualiteit en intieme relaties omgaan. Omdat het om educatie gaat is het spelen van het spel op school nuttig. Dat vinden de leerlingen ook.

Op de vraag of de leerlingen het spel aanschaffen als zij directeur van de school zouden zijn, reageren de leerlingen positief omdat: “het een leuk spel is”, “we het bij seksuele voorlichting kunnen gebruiken”, “en het is tien keer leuker, dan tijdens seksuele voorlichting uit een map te werken”, “ja, en er worden ook andere dingen besproken dan bij seksuele voorlichting”, “Dit spel is iets meer nuttig”, “Het is leerzaam. Je brengt leerlingen dicht bij elkaar en het is wel goed voor de sociale contacten”, “Je wordt er wel meer open over. Als je ziet hoe open anderen erover praten dan ga je zelf ook opener praten”, “Je kunt elkaar erdoor beter leren kennen”, “Het maakt het leuk omdat je van elkaar veel leert en dat je interesse in elkaar toont en dat maakt het zo leuk”. Andere leerlingen beamen dit. Een meisje zegt: “Ik vond het wel leuk. Ja gewoon, de vragen vond ik wel leuk. En grappig.” Een leerling zegt: “Het is goed om als je net op school komt dit spel rustig op te bouwen en te spelen want dat kan problemen voorkomen. Hoe ik het zie, dan kan er iets beter bij nagedacht kunnen worden.” De gespreksleider vraagt: “Over wat voor problemen heb je het dan?”, waarop de leerling antwoordt: “Nou.. ja.. om je relatie langer aan te houden.”

Een Engelstalig meisje vindt het een vorm van laagdrempelige hulp: “Je kan met een dokter praten about je lichaam. Maar niet zo als jij hebt gespeeld en ga jij vragen stellen en zeggen over deze spel, dat vind ik niet. Niet nodig, ja wij zien nu en wij hebben genoeg gepraat door deze spel. Dus je ik hoeft niet een andere help te vragen.”

Een jongen zegt: “Ik vind wel dat als je het spel speelt, dat je er daarna makkelijker erover kan praten. Als je het spel niet hebt gespeeld vind je het moeilijker om erover te praten. En als je het spel wel gespeeld hebt dan ben je een beetje dan heb je er al een beetje met iemand erover gekletst en dan durf je ook meer te doen.”

Een jongen stelt: “Ik vond het wel leuk, gewoon een leuk spel wat je in een groepje kan doen zeg maar. We waren alleen met jongens. Gewoon jongens onder elkaar, dan gingen we, gewoon allemaal grapjes en zo. En af en toe gewoon vragen. En soms was het ook gewoon een beetje serieus. En gewoon met elkaar bezig wat je daarvan vind. Wel leuk spel.” Een andere jongen zegt: “Je hebt het met elkaar over seks en dat soort van onderwerpen, dat is leuk. En je kan er tijdens het spel serieus over praten.” Een jongen voegt daar aan toe: “Het is belangrijk voor de toekomst. En het is belangrijk om het er met elkaar over te hebben.”. Een meisje zegt: “Ik vind gewoon voor toekomst spel. Kan jij goed nadenken over jou toekomst wat vind jij goed en verantwoord en alles.”

Sommige leerlingen zeggen weinig seksuele voorlichting op school te hebben gehad: “Ja maar dat was maar een keer. Een les. Maar wij hebben niet echt les in seksuele voorlichting.” Een andere jongen vult aan: “ja dan moet het echt meer over relaties gaan niet echt over seks. Want dat weten de meeste al. Meestal als we het over seks hebben, gaat het over dingen die echt heel makkelijk zijn. Condoom gebruiken, weet bijna iedereen.” Leerlingen begrijpen dat het voor de leerkracht moeilijk is om hier les over te geven: “Het is wel lastig ja, gewoon met gehandicapte leerlingen. Heel veel hebben het moeilijker, ze zitten in een rolstoel zeg maar. Het bordspel helpt om met elkaar hierover te praten.” Een jongen zegt: “Ik vind de beste manier gewoon via het spel. En niet als leraar voor de klas.”

Iets nieuws leren

Het is een leerzaam spel voor kinderen van 14-15 jaar die net beginnen met het onderwerp ‘verkering’. Een leerling vertelt: “Ik vind een leuk spel omdat je er best wel een hoop van leert en je leert ook nieuwe woorden ervan zeg maar, zoals vandaag met wat een tampon is. Dat heb ik ook vandaag geleerd.”. Ze leren over de pil en het condoom en de leerlingen ervaren het niet meer als lachwekkend om over seks te praten. De leerlingen durven allemaal eerlijk te zijn over zichzelf door de regel dat alles wat gezegd wordt binnen de vier muren blijft. Zij vinden het belangrijk om over deze onderwerpen te praten. Ook noemen jongeren de voorbereiding op wat je later kan verwachten in je relatie of een huwelijk. Je wordt alvast aan het denken gezet over situaties waar je later mee te maken gaat krijgen.

De jongeren vinden het leerzaam: “Ja het is leerzaam en ik heb er ook wel wat van geleerd.” Een meisje zegt: “Ik ben tegen andere dingen anders aan gaan kijken en ja ik heb mijn grenzen opgesteld.” Een andere jongen zegt: “Leuk spel, het heeft goede vragen en je kan er heel veel van leren”. Wat jongeren er precies van leren vinden ze moeilijk om te vertellen. Een jongen zegt: “Eh, ja je leert er wel een beetje wat van”, waarop de gespreksleider zegt: “Kun je aangeven wat je bijvoorbeeld nu hebt geleerd, tijdens het spelen of...?” en de jongen antwoordt: “Hmm, nee nu nog niet echt.” Het spel maar één keer spelen is voor jongeren niet genoeg: “Ja weet je, we hebben het nu maar heel even gespeeld. En ja, omdat we het maar heel even gespeeld hebben, heb ik er niks van geleerd. Ik wist alles al.”

Een jongen zegt: “Jawel eh ik heb wel iets nieuws gehoord of geleerd. Gewoon geleerd hoe andere mensen ermee omgaan. Dat je het ook eens anders ziet en niet alleen vanuit je eigen perspectief,

gewoon hoe anderen erover denken. Hun ervaring, andere meningen horen erover. Niet alleen je eigen mening horen en hoe jij erover denkt, maar dat er een nieuwe wereld voor je open gaat. Gewoon van anderen horen hoe zij erover denken, dat er meerdere manieren bestaan. “

Veel leerlingen zijn bezig met de vraag of zij zwanger kunnen raken en of hun aandoening erfelijk is. Als een leerling zegt dit te bespreken met haar ouders reageert een andere leerling met de opmerking: “Je ouders weten niet of je zwanger kan raken.”, waarop geantwoord wordt: “Jawel want die krijgen dat toch echt wel te horen. Als jij geboren bent met iets waarvan jij geen kinderen kan krijgen, daar krijgen zij echt wel voorbereiding van als jouw kind later vijftien is en vraagt of hij vader kan worden?”. Een andere leerling zegt: “Met de beperking die ik heb kan ik sowieso kinderen krijgen.” En andere leerling weet van zijn aandoening al veel over erfelijkheid: “Als mijn vriendin niet dragelijk is worden mijn kinderen gewoon gezond. Dus als mijn vriendin dragelijk is, is er een kans dat mijn kinderen CF krijgen. Maar zelfs dat vind ik niet erg, want het gaat om het geluk van je kind.”

Inbedding in lesprogramma

Het spel SeCZ TaLK kan gebruikt worden binnen bestaande programma voor seksuele voorlichting zoals de week van de Lentekriebels en het programma Lang Leve de Liefde. Een jongen zegt hierover: “Het is leuk, het heeft goede vragen en je kan er heel veel van leren, als je die les hebt lentekriebels is het wel leuk om het met je leerkracht en zo eh te doen. We hebben lessen gehad van ‘lentekriebels’ en toen eh daarna, als je het vak had gehad dan gingen we ook vragen van het spel doen.”

Leerlingen vinden het spel leuker dan de biologie lessen met seksuele voorlichting. De spelleider vraagt of ze ook seksuele voorlichting krijgen. Een meisje antwoordt: “Elke donderdag hebben we dat, maar dit spel is leuker!”

5.6 Samenvattend

Het spel wordt door leerlingen leuk en leerzaam genoemd. SeCZ TaLK maakt seksualiteit makkelijker bespreekbaar.

- Het is een goed spel om mee te beginnen om over dit onderwerp te praten.
- Het spel zet je alvast aan het denken voor later.
- Het spel is laagdrempelig.
- Je kan veel van het spel leren door de verschillende vragen.
- Het spel leert je om grenzen te stellen en anders tegen dingen aan te kijken.
- Het spel is makkelijk in gebruik om over deze onderwerpen te praten en om diepgang te creëren.
- Het spel leert veel nieuwe dingen.
- Via het spel leer je van elkaar en toon je interesse in elkaar.
- Het spel is leuker dan de andere lesmethodes bijvoorbeeld met boeken.
- Dankzij het spel leer je op spelenderwijze.
- Via het spel leer je jezelf kennen.

Feedback op het spel:

- Een plankje maken voor de kaartjes, aangezien niet iedereen ze in zijn/haar hand kan houden.
- Meer ja/nee/blooskaartjes bij het spel toevoegen.
- Een magneetbord maken en in de pionnen ook een magneetje doen zodat deze niet omvallen.
- Bij de pionnen een clipje aan de bovenkant maken zodat je daartussen een papiertje kan doen met de naam van de speler erop.
- Vragen veranderen en misschien nieuwe vragen toevoegen.
- Sommige vragen anders verwoorden, sommige leerlingen hadden erg moeite met de zinsbouw van de stellingen.
- Het is wel een spel voor oudere kinderen.

6. Conclusies en aanbevelingen over de mogelijkheden, beperkingen en implementatie van het bordspel SeCZ TaLK

Verspreiding en gebruik

Met betrekking tot de verspreiding kan geconcludeerd worden dat in nagenoeg alle Nederlandse revalidatiecentra en mytylscholen het spel SeCZ TaLK beschikbaar is gekomen. Een goede verspreiding betekent echter niet dat er ook sprake is van een succesvolle implementatie. De mate waarin SeCZ TaLK gebruikt wordt, kan verbeterd worden. Het bordspel wordt op veel plaatsen regelmatig gebruikt, maar nog niet overal. In ongeveer de helft van de gevallen blijft het spel op de plank liggen. Bij de aanvraag van het spel gaf 55% van de 336 professionals aan zeker te zijn het spel binnen zes maanden te gaan gebruiken. Van de 154 professionals die aan de evaluatie deelnemen geven 81 professionals aan (54%) het spel te hebben gespeeld. Soms hebben de invullers het spel niet zelf gespeeld maar een collega wel. Het aantal gebruikers wordt hoger als we het gebruik van de collega meetellen: 96 professionals (62%) zegt dat het spel gebruikt wordt binnen de organisatie (door henzelf of door een collega).

Tegelijk zijn er veel kansen voor de toekomst. Op de vraag of men het spel volgend jaar gaat gebruiken, antwoorden 61 professionals met 'ja' (39.6%), 67 met 'misschien' (43.5%) en 26 met 'nee' (26.9%). Uit de groep 'nee'-zeggers geven 11 professionals aan dat een collega uit de organisatie het spel waarschijnlijk wel gaat gebruiken in de toekomst. Ook is er ruimte voor verdere verspreiding van het spel. Als het spel op een afdeling van een revalidatiecentrum of mytyschool gebruikt wordt, dan is het spel nog niet voor de hele organisatie bekend of beschikbaar.

Wordt seksualiteit makkelijker bespreekbaar?

In de vijf focusgroepsgesprekken met in totaal 36 jongeren geven jongeren aan dat seksualiteit door dit spel makkelijker wordt om over te praten en zij vinden het spel overwegend leuk. De jongeren vinden het vaak moeilijker om over een onderwerp als hun lichaam te praten dan over seksualiteit. De jongeren vinden spelen met het bordspel ook leuker dan de seksuele voorlichting die ze krijgen in de biologielessen. Door het educatieve karakter van het spel is SeCZ TaLK een goede aanvulling in het speciaal onderwijs op bestaand lesmateriaal in de biologielessen.

Bevorderende en belemmerende factoren

Wat betreft de bevorderende en belemmerende factoren met betrekking tot het bordspel SeCZ TaLK kunnen we na de evaluatie door middel van de webenquête, de interviews met 12 professionals en 5 focusgroepsgesprekken met jongeren het volgende concluderen:

Een bevorderende of belemmerende factor om SeCZ TaLK te gebruiken is de aan- of afwezigheid van een 'ambassadeur' in de organisatie met aandacht voor seksualiteit en intieme relaties, de steun vanuit het management, een inbedding of bestaande structuur om het onderwerp seksualiteit en intieme relaties aandacht te geven. Vervolgens is de tijd belangrijk die professionals kunnen besteden aan dit onderdeel en de mogelijkheid om een groep jongeren te formeren met jongeren die op zelfde tijd en plaats bij elkaar kunnen komen. Belangrijk is ook de toerusting of self-efficacy van de professionals en de vraag of vaardigheden en kennis toereikend zijn. Vaak is er beperkte ervaring in het gebruik van het spel of het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties. Men heeft niet altijd het gevoel dat het bij eigen taken hoort. Vaak is er onduidelijkheid in de organisatie hoe er met dit onderwerp wordt omgegaan. De verplichte kaders in het voortgezet speciaal onderwijs met betrekking tot de leerlijn seksualiteit en intieme relaties biedt ruimte om aandacht te besteden aan seksualiteit en relatievorming.

Implementatie-strategieën

Er is blijvende aandacht nodig voor het onderwerp seksualiteit en relatievorming voor jongeren met chronische aandoeningen en beperkingen. Voor de implementatie van het bordspel SeCZ TaLK is het een belangrijke zaak is dat het spel verkrijgbaar blijft. Hieronder wordt ingegaan op de mogelijkheden en aandachtspunten voor verdere implementatie.

Achtergrondinformatie

Volgens professionals zou achtergrondinformatie zowel schriftelijk als digitaal (op een website of in een e-learning module) of een instructiefilm helpen om het bordspel (meer) te gaan gebruiken. Ook korte trainingen of workshops op een congres worden in dit kader genoemd.

Herdruk en mogelijkheden voor verdere implementatie

SeCZ TaLK wordt herdrukt in 2013 en is ondergebracht bij RutgersWPF het expertisecentrum op het gebied van seksualiteit en intieme relaties. SeCZ TaLK is ook na de projectperiode en in de toekomst verkrijgbaar. Dit biedt mogelijkheden om blijvende aandacht te geven aan het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties.

Samen met Rutgers WPF zal in 2013 ook een training voor professionals aangeboden worden binnen het aanbod van bestaande trainingen bij RutgersWPF zoals de trainingen voor docenten om met Girls'Choice of Boys'R Us te werken.

Opname in databank interventies

Het bordspel SeCZ TaLK is ingediend bij de databank van het RIVM Centrum CGL voor de beoordeling 'goed beschreven interventie'. Samen met RutgersWPF zal gewerkt worden aan de volgende stap: de kwalificatie 'theoretisch onderbouwd'. Daarmee komt het bordspel dan ook in de databank voor effectieve jeugdinterventies van het RIVM.

Vertaling naar het Engels

CanChild, het centrum voor Kinderrevalidatieonderzoek van de McMaster University, Hamilton in Canada heeft belangstelling getoond om het spel te vertalen in het Engels. Inmiddels is er subsidie gekregen van de Pollock Foundation om dit te gaan doen. Na een expertmeeting op 10 augustus 2012 wordt een in het Engels vertaalde versie van het spel in 2013 getest op haalbaarheid en bruikbaarheid in de adolescenten kliniek van het McMaster Children's Hospital te Hamilton, Canada.

Bekendheid en Implementatie in de toekomst

Dankzij de inbedding van het ZonMw programma Seksuele gezondheid van de Jeugd en de bijdragen aan congressen en publicaties (nationaal en internationaal) geniet het bordspel SeCZ TaLK een goede bekendheid. Op 6 september 2012 organiseerde Transitienet een expertbijeenkomst in het LUMC over de behandelmodule 'Vriendschap, Verkering & Vrijen' in de revalidatiesector. Ook het bordspel SeCZ TaLK kwam aan de orde. Alle aanwezigen bleken het bordspel SeCZ TaLK inmiddels te kennen of ervan gehoord te hebben.

Implementatie gaat echter niet vanzelf, SeCZ TaLK wordt het meest gebruikt op die plekken waar al aandacht wordt besteed aan seksualiteit en intieme relaties. Aandacht voor het onderwerp seksualiteit en intieme relaties en het onder de aandacht brengen van spel blijft nodig in de toekomst. Dit is in 2012 gebeurd op de IAAH, International Association for Adolescent Health in Turkije (16-18 mei 2012) en op een congres rond seksualiteit en revalidatie vanuit TransitieNet (6 september 2012). In de toekomst valt ook te denken aan Nederlandse congressen op het gebied van zorg en onderwijs.

Verschuiving van doelgroep

SeCZ TaLK is niet geschikt voor jongeren met een verstandelijke beperking. Mytylscholen hebben echter in toenemende mate te maken met deze doelgroep. Door de invoering van de wet Passend Onderwijs zal deze verschuiving alleen nog maar sterker worden. Jongeren met een motorische beperking zonder verstandelijke beperking vinden steeds vaker hun weg in het regulier onderwijs, al of niet in combinatie met ambulante begeleiding of een PGB.

De verschuiving in de leerlingenpopulatie kan een reden zijn dat SeCZ TaLK op mytylscholen regelmatig op de plank blijft liggen.

Een aanpassing van SeCZ TaLK voor deze populatie jongeren met een licht verstandelijke beperking is daarom zeer wenselijk. Er zijn bovendien al meerdere aanvragen binnengekomen voor het spel bij woongroepen voor jongeren met verstandelijke beperkingen.

Bestaande structuren

Binnen het onderwijs is het mogelijk het spel SeCZ TaLK op te nemen binnen de leerlijn seksualiteit en intieme relaties. SeCZ TaLK wordt al gebruikt binnen bestaande structuren en interventies (als die er zijn), bijvoorbeeld bij lessen seksuele educatie zoals 'Lang Leve de Liefde' op mytylscholen met een vso-afdeling, de module 'Vriendschap, Verkering en Vrijen' in de revalidatie en in ziekenhuizen met speciale aandacht voor adolescenten en transitiezorg waarbij het spel een plek vindt binnen bestaande psychosociale interventies of groepsconsulten.

Vrijwilligheid

Aandacht voor seksualiteit en intieme relaties wordt vaak wel belangrijk of is zelfs wettelijk vastgelegd zoals in het onderwijs, maar scholen zijn vrij op welke wijze invulling wordt gegeven aan dit onderwerp. Leerkrachten opereren zelfstandig en kiezen of het terloops aan de orde komt tijdens een biologieles of dat zij een methode of lesbrief gebruiken zoals 'Lang leve de Liefde'. Leerkrachten weten vaak niet hoe collega's invulling geven aan dit onderwerp.

De nieuwe wetgeving op het gebied van speciaal onderwijs biedt goede aanknopingspunten om het onderwerp seksualiteit en intieme relaties in het cluster 3 onderwijs te verankeren.

SeCZ TaLK wordt ook veel gebruikt in woonvormen, hier ligt het geboden aanbod niet vast maar zijn vragen over seksualiteit en intieme relaties vaak aanleiding om er aandacht aan te besteden. Of dit gebeurt is sterk afhankelijk van de woonbegeleiders en het management.

Andere toepassingsvormen van het spel

Een HIV-verpleegkundige gebruikt het spel op kamp met de jongeren maar ook individueel in gesprek met de jongeren op de poli. Ze laat de jongeren kaartjes uit het spel trekken en er iets over te vertellen. Dit is een goed middel als opstapje voor een gesprek over seksualiteit en intieme relaties. In de toekomst kunnen deze alternatieve manieren van het gebruik meer ander de aandacht worden gebracht.

Bredere verspreiding

Er is nog ruimte voor een bredere verspreiding. Als er in een academisch ziekenhuis een spel is besteld door de MDL poli betekent dat niet dat andere poliklinieken daar kennis van hebben en het spel kunnen gebruiken. Deze mogelijkheden voor een bredere verspreiding gelden ook voor mytylscholen en revalidatiecentra. Verspreiding zou ook kunnen worden bevorderd via andere kanalen zoals het Knowledge Brokers Forum in de revalidatie.

Referenties

Vries, H., de, Mudde, A.N.: Predicting stage transitions for smoking cessation applying the Attitude-Social influence-Efficacy model. *Psychol Health*. 13, 369-385 (1998).

Fleuren M, Wiefferink K & Paulussen T. Determinants of innovation within health care organizations. *International Journal for Quality in Health Care* 16 (2), 107 (2002).

Bijlage 1 Gespreksrichtlijn managers en professionals

Doelgroep: managers of stakeholders

Topics

Draagvlak management

Belang van het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties
Geschiktheid van SeCZ TaLK voor het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties

Topics: Draagvlak management

1. Welk belang hecht u aan het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties met chronisch ziek jongeren door professionals?
2. Welke effect heeft het bordspel SeCZ TaLK op het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties bij chronisch zieke jongeren?

Topic: Succes- en faalfactoren voor het gebruik van het bordspel

1. Wat heeft uw organisatie nodig om het bordspel SeCZ TaLK optimaal te kunnen benutten?
(Denk hierbij aan randvoorwaarden als tijd, personeel, budget, geschikte ruimte; motivatie om over seksualiteit en intieme relaties te praten en het bordspel te spelen; kennis en vaardigheden om over seksualiteit en intieme relaties te praten en het bordspel te spelen)
2. Aan welke voorwaarden zijn binnen uw organisatie voldaan en aan welke niet?
3. Hoe kan het gebruik van het bordspel worden verbeterd in uw instelling?

Topic: Verspreiding en inbedding van het spel binnen de instelling

4. Hoeveel bordspelen circuleren in deze instelling, en is dit een voldoende aantal?
5. In hoeverre zijn professionals op de hoogte van het bestaan van het bordspel en van de aanwezigheid in de instelling?
6. Is het bordspel opgenomen in een werkwijze, protocol, onderwijs- of zorgprogramma etc.?
7. Hoe kan de interventie worden ingebed in bestaande werkwijzen van revalidatie-instellingen zoals in de module *Vriendschap, Vrijen en Verkering* en seksuele voorlichtingsprogramma's in het onderwijs zoals *Lang leven de Liefde*?

Topic: Verwachting gebruik van SeCZ Talk in de toekomst

8. Hoe denkt u over het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK in het licht van de toekomst?
9. Wat zijn de kansen?
10. Wat zijn de bedreigingen?

Gespreksrichtlijn professionals

Doelgroep: professionals uit de revalidatiesector en VSO cluster

Includeren: gebruikers en niet-gebruikers, voorstanders en tegenstanders

Topic: Gebruik van het bordspel SeCZ Talk

Ervaringen met het gebruik van het bordspel;

Opvattingen over de bruikbaarheid en de toepasbaarheid;

Waardering

Introductiegesprek waarin het spel wordt getoond en wordt gevraagd of het spel bekend is of niet. Vast stellen of iemand gebruiker of niet gebruiker is. Dit kan eventueel ook al in de selectie vooraf waarbij er interviewafspraken met de hulpverleners worden gemaakt. Even kort de volgende vragen stellen:

1. Hoe vaak heeft u het bordspel gespeeld?
2. Met welke groepen jongeren? En hoe groot waren die groepen?
3. Welke ruimte was hiervoor geschikt?

Open vragen gebruikers:

4. Kunt u iets vertellen over de ervaring die je het afgelopen jaar hebt opgedaan met het spelen van het bordspel SeCZ TaLK met de jongeren?
5. Kunt u ook iets vertellen over de reacties van de jongeren op het spelen van het spel?

Topic: Belang van het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties

6. Welk belang hecht u aan het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties?
7. Welke rol speelt u hierin?
8. Welke effect heeft het bordspel SeCZ TaLK op het het bespreekbaar maken van seksualiteit en intieme relaties bij chronisch zieke jongeren?

Topic: Succes- en faalfactoren voor het gebruik van het bordspel

9. Wat hebben hulpverleners nodig om het bordspel SeCZ TaLK optimaal te kunnen benutten?
(Denk hierbij aan randvoorwaarden als tijd, personeel, budget, geschikte ruimte; motivatie om over seksualiteit en intieme relaties te praten en het bordspel te spelen; kennis en vaardigheden om over seksualiteit en intieme relaties te praten en het bordspel te spelen)
10. Aan welke voorwaarden zijn binnen uw organisatie voldaan en aan welke niet?
11. Hoe kan het gebruik van het bordspel worden verbeterd in uw instelling?

Topic: Verspreiding en inbedding van het spel binnen de instelling

12. Hoeveel bordspelen circuleren in deze instelling, en is dit een voldoende aantal?
13. In hoeverre zijn collega's op de hoogte van het bestaan van het bordspel en van de aanwezigheid in de instelling?
14. Is het bordspel opgenomen in een werkwijze, protocol, onderwijs- of zorgprogramma etc.?
15. Hoe kan de interventie worden ingebed in bestaande werkwijzen van revalidatie-instellingen zoals in de module *Vriendschap, Vrijen en Verkering* en seksuele voorlichtingsprogramma's in het onderwijs zoals *Lang leven de Liefde*?

Topic: Draagvlak bij collega's

16. Het bordspel SeCZ TaLK is een redelijk nieuwe interventie. Hoe staan uw collega's tegenover uw gebruik van het spel?
17. Beïnvloedt hun houding het gebruik van het bordspel?

Verwachting gebruik van SeCZ Talk in de toekomst

18. Hoe denkt u over het gebruik van het bordspel SeCZ TaLK in het licht van de toekomst?
19. Wat zijn de kansen?
20. Wat zijn de bedreigingen?

Bijlage 2 Codeboom interviews professionals en managers

- 0 Noodzakelijke voorz_financieen
- 0 Noodzakelijke voorz_tijd om het spel te spelen
- 1 Deelname jongeren_bijeenbrengen en samenstellen van een groep
- 1 Deelname jongeren_motivatatie jongeren
- 1 Deelname jongeren_niveau jongeren
- 2 Professionele omgeving_bespreken van seksualiteit en intieme relaties door jongeren
- 2 Professionele omgeving_geen draagvlak organisatie
- 2 Professionele omgeving_houding collega's met betrekking tot het bespreken
- 3 Professional en gebruiker van het bordspel_geschikte spelleiding
- 3 Professionale en gebruiker van het bordspel SeCZ TaLK_deskundigheid en ervaring spelleider
- 4 SeCZ TaLK als nieuw instrument in de praktijk_aansluiting bij doelgroep
- 4 SeCZ TaLK als nieuw instrument in de praktijk_inbedding
- Gebruik SeCZ TaLK_op eigen wijze_als middel voor desk bevordering
- Gebruik SeCZ TaLK_op eigen wijze_spelen met of zonder fiches
- Gebruik SeCZ TaLK_op eigen wijze_omgaan met moeilijke vragen
- Gebruik SeCZ TaLK_op eigen wijze_omgaan met rollenspel
- Gebruik SeCZ TaLK_op eigen wijze_vorbereiding
- Verbetersuggesties SeCZ TaLK_bijeenbrengen groep
- Verbetersuggesties SeCZ TaLK_implementatie
- Verbetersuggesties SeCZ TaLK_implementatie_interventies bespreken sex en rel
- Verbetersuggesties SeCZ TaLK_ontwikkeling voor nieuwe doelgroep
- Verbetersuggesties SeCZ TaLK_versie digitaal bordspel
- Verbetersuggesties SeCZ TaLK_versie voor ouderen
- Waarde SeCZTaLK_prof_bevordert bespreekbaarheid_onderwijs
- Waarde SeCZTaLK_prof_bevordert bespreekbaarheid_revalidatie
- Waarde SeCZTaLK_prof_bevordert bespreekbaarheid_ziekenhuis

Bijlage 3 Gespreksrichtlijn focusgroepsgesprekken met jongeren

Algemeen over het spel

Hoe vonden jullie het spel?

- Wat vind je leuk aan het spel?
- Wat vind je niet leuk aan het spel?

Als je het spel zou mogen veranderen, wat zou je er dan aan veranderen?

- Kun je dit toelichten? Wat is de reden dat je dit zou willen veranderen?

Praten jullie over seks met bijvoorbeeld je ouders, vrienden of vriendinnen, dokters?

- Zou je nu (door het spelen van het spel) sneller met iemand over seks praten? Of over je lichaam, je toekomst of intieme relaties?

Durf je tijdens het spelen van het spel, eerlijk over jezelf te zijn?

- Als je tijdens het spelen niet eerlijk durft te zijn en je wilt het toch bespreken met iemand, naar wie zou je dan gaan? (bv. Ouders/vrienden/vriendinnen/dokter etc.)

Welke nieuwe dingen heb je door het spelen van het spel geleerd?

- En welke nieuwe dingen heb je dan geleerd?

Vinden jullie het belangrijk om over seks te praten?

- Hoe vinden jullie deze manier om over seks te praten? (via het spel)
- Zou je zelf een andere manier kiezen om over seks te praten?

Stellingen

SeCZ TaLK is een gaaf spel.

- Wat is gaaf/leuk of minder leuk aan het spelen?
- Zou je het nog een keer willen spelen?
- Wat zijn de redenen dat je het spel vaker zou willen spelen of niet vaker zou willen spelen?

Ik heb helemaal niets nieuws gehoord of geleerd.

- Wat voor nieuws heb je gehoord of geleerd?

Ik heb gezegd wat ik wilde zeggen!

- Wat hield jou tegen om je mening te geven?
- Waar ben je bang voor?

Ik voelde me totaal niet op mijn gemak tijdens het spelen van het spel.

- Wat is hiervan de oorzaak? Kun je hier meer over vertellen?
- Wat maakt het spannend om te spelen?

Ik praat met iedereen in mijn omgeving over seks en intieme relaties.

- Met wie wel? Met wie niet? Waarom? Kun je hier meer over vertellen?
- Wat levert het je op om te praten over seks en intieme relaties?

Ik vind dit spel zinvol voor mij.

- Wat maakt het spelen van het spel zinvol?
- Wat heeft het spelen van het spel voor jou opgeleverd?

SeCZ TaLK speel je met je ouders.

- Waarom wel? Waarom niet? Met wie dan wel? Waarom?

SeCZ TaLK is een meisjesspel

- Waarom wel? Waarom niet?

Door het spelen van het spel doe ik ideeën op om vragen te stellen aan de ‘dokter, verpleegkundige, arts of leraar over seks en intieme relaties, erfelijkheid, vruchtbaarheid etc.

Afsluiting

Als je directeur was van deze school, zou je het spel dan aanschaffen?

- Wat zou de reden zijn om het spel te kopen?

◦ Wat zou de reden zijn om het spel niet te kopen?
Welk rapportcijfer zou jij het spel geven? Kun je dit toelichten?

Bijlage 4 Codeboom focusgroepsgesprekken

Bruikbaarheid en toepasbaarheid van het spel

Serius praten kunnen praten over seksualiteit

Belang

Onderwerpen

Persoon om dit mee te bespreken

Vertrouwen

Belangrijk voor de toekomst

Inbedding in lesprogramma

Pluspunten en verbeterpunten

Bord

Vragen

Reden om (niet) te spelen

Duur van het spel

Fiches

Frequentie spelen

ja/nee en bloos kaartjes

Poppetjes

Leeftijd

Voorwaarden

Open durven zijn

Samenstelling groep

Vertrouwen in spelleider en deelnemers

Spelleider

Weten dat het spel is voor jongeren met CZ en beperking

Ervaring met het spelen van SeCZ TaLK

Open en eerlijk durven zijn

Eerste keer spelen

Omgaan met 'moeilijke' vragen

Rollenspel

Vermijden van vragen over lichaam

Waardering positief

Grappig en leuk om te spelen

Jezelf en elkaar leren kennen

Makkelijker praten over seksualiteit

Nieuwe dingen leren

Serius praten

SeCZ TaLK is nuttiger dan seksuele voorlichting

Waardering negatief

Zich schamen

Niet bezig met seksualiteit

Te persoonlijk

Niet alles durven zeggen

